

Àngel DUARTE I MONTSERRAT

EL REPUBLICANISME CATALÀ A FINALS DEL
SEGLE XIX (1890-1900)
(Volum I)

Tesi Doctoral dirigida pel
Dr. Pere GABRIEL I SIRVENT

P. Lluís

Departament d'Història Contemporània
Facultat de Lletres
Universitat Autònoma de Barcelona

Setembre 1986

"No debiendo ya conservar ni adquirir colonias, ni pudiendo ni debiendo invadir ajenos territorios, entiendo que no necesitaríamos de un ejército permanente si tuviéramos más asegurados la libertad y el orden."

L'exèrcit com a instrument de pau interior i en la perspectiva d'ésser substituït per les reserves. És, segons diu el propi Pi, el model suís.

Onze anys més tard Pi i Margall dóna les mateixes xifres que havia proposat Lluhí: de vint-i-cinc a trenta mil homes és tot el que necessita l'exèrcit espanyol.⁽⁹⁹⁾

Són els federals l'única força republicana amb uns plantejaments alternatius, al mateix temps, pel que fa al servei militar obligatori i a l'organització d'aquest durant la Restauració.

Amb els progressistes tornem a trobar-nos amb posicions similars a les defensades pels centralistes de Salmerón. Però amb la diferència important de que els zorrillistes, encara a començaments dels anys noranta, no s'han acabat de treure del damunt la perspectiva d'una possible utilització de l'exèrcit com a instrument per a protagonitzar el canvi de les estructures polítiques de l'Estat.

Per l'abril del 1890, Ruiz Zorrilla encara feia un document expressant les millores que devien introduir-se a l'exèrcit, amb una clara intenció d'atreure'l. Aixó tot i que en la seva actitud revolucionària -segons Albornoz- "se advierte como una atenuación", després dels successius fracassos de les activitats insurreccionals.

Aquest tracte preferencial a les necessitats de l'exèrcit està present en qualsevol text d'inspiració republicana progressista. Celso Mir creia que la millora

de les condicions de l'exèrcit era un dels objectius prioritaris de la futura república:

"Si en trece años la restauración nada ha hecho por el ejército, como lo demuestran sus continuos clamores, es necesario que en trece meses, ya que no puede ser en trece días, lo haga todo la república."

Passa a enumerar aquestes iniciatives d'aplicació immediata: llei d'ascensos i recompenses, llei de supressió de castes dins l'exèrcit, llei per emparar les vídues i orfes de militars, lleis per reformar els cossos auxiliars, ... Lleis, en definitiva, que es presentaven com la solució dels problemes professionals més punyents per als militars. Es tracta de presentar-se davant l'oficialitat com la força política que té en compte els seus legítims interessos socials i professionals, per tal d'intentar guanyar-se-la.

Això fa que els progressistes xoquessin sovint amb les altres famílies del republicanisme, en donar suport a postures de força d'alguns militars que no eren acceptades per federals i centralistes, bàsicament. Bon exemple foren les crítiques del partit federal als progressistes quan aquests donaren la raó als militars encapçalats per Dabán -a qui Cardona no dubta en considerar com un militar "palaciego"- quan, l'any 1890, protestaren per la divisió dels comandaments.

També va fer que ressaltessin l'actuació de l'exèrcit precisament quan s'inhibia, és a dir es limitava a no actuar, en contra del poble en les agitacions i motins que varen tenir lloc en aquests anys. Amb motiu de la no intervenció a Galícia, l'any 1893, el periòdic

progressista "La Concordia", va dir:

"Nuestro ejército sabe perfectamente que su única misión consiste en defender los intereses de la patria y no los de ninguna bandera política; no ignora que del pueblo salió y que al pueblo ha de volver."(100)

Enmig d'aquestes posicions francament favorables a l'exèrcit, els progressistes incloïen la defensa del servei militar obligatori, tot afirmant que a Espanya no podia aplicar-se amb el mateix rigor que en les societats amenaçades per riscos de guerra. Aquesta menor intensitat no s'arribà mai a concretar-se en propostes pràctiques:

"El servicio militar obligatorio, dentro de las instituciones democráticas, no puede aplicarse con la misma tendencia que lo aplican las naciones fatalmente obligadas á vivir en perpétua alarma; pero la democracia debe aceptarlo por el principio de igualdad que lo caracteriza."(101)

En darrer terme cal parlar de les posicions possibilistes respecte de la qüestió militar. A "La Publicidad" va estar present, al llarg de la dècada estudiada, un interès molt remarcable per l'exèrcit i pels afers militars, en sentit ampli. Els possibilistes, i més tard els nacionals, extraordinàriament respectuosos amb els militars, pels motius que veurem a les ratlles següents, mostraran la seva objecció total a un tractament indiscriminat, frívol, de les qüestions militars, en la mesura que podrien desacreditar aquesta institució:

"Esta clase de asuntos no deben tocarse á diario, pues la milicia debe ser una institución que todos respetemos, y por lo tanto de permanecer alejada de la constante tarea periodística."

No obstant periòdicament varen aparèixer articles signats per Genaro Alas o, amb menor assiduitat, pel propi Castelar, en els quals es definia la posició del republicanisme conservador davant l'exèrcit.

Genaro Alas concretava aquesta posició amb uns termes prou clars:

"Nadie más amante del ejército que nosotros, y no necesitamos esforzarnos para demostrarlo: todos los hombres políticos de España han declarado, que á Castelar se debe la reorganización del ejército, cuyo eminente estadista, gloria de nuestra patria, declara en cuantas ocasiones se presentan, que desea una República con mucha infantería, mucha caballería y la artillería que le corresponde. Así no es de extrañar, que cuanto conduzca á la separación del ejército de la política, es decir, á la creación del ejército de la nación, merezca nuestros más entusiastas aplausos."(102)

L'expressió "ejército de la nación" és un punt central en l'argumentació possibilista. La voluntat de fer que l'exèrcit no sigui un cos estrany a la societat, ni autònom dins de l'Estat, fa que els possibilistes desitgin com a exèrcit la mateixa nació en armes per tal de defensar allò que sigui d'indiscutible interès de la nació. Un exèrcit que no sigui utilitzat per a la repressió interior, sinó per garantir la integritat del territori i la independència nacional. Per això fa falta que les relacions entre el poble i l'exèrcit siguin positives i fanamentades en la confiança mútua. "La Publicidad", tot comentant el resultat positiu, en aquest aspecte, d'unes maniobres d'alta muntanya, deia com es podia aconseguir aquesta aproximació:

"Desarrollando en el trato diario y en la vida de relación esta tendencia; procurando evitar los choques y los conflictos; huyendo de toda lucha de aspiraciones é intereses entre el elemento civil i el militar.."

Aconseguir, en definitiva, que el poble, que no ha de deixar de combatre tota manifestació de militarisme, aprengui a estimar l'exèrcit. (103)

Però com concretar més aquesta proposta? A través del servei militar obligatori i de les reformes necessàries per modernitzar l'exèrcit, mesures que només podien ser impulsades per uns ministres de la Guerra sense vincles directes amb els diferents grups de pressió existents dins de l'exèrcit, per un ministre de procedència civil.

Unes reformes que haurien d'aportar dos avantatges importants:

En primer lloc, apartar l'exèrcit de la vida política. Cal dir que els possibilistes i els nacionals manifestaren la seva inquietud per aquelles manifestacions individuals o col·lectives de militars que deixaven entendre un intent de retornar l'exèrcit a la participació en la vida política, tant l'any 1890, com el 1891 i el 1894, i encara el 1897. Aquesta intervenció de l'exèrcit en la vida política és el que etiquetaren com a militarisme.

En segon lloc, aconseguir un instrument segur en una època de convulsions per la lluita de classes:

"Al ejército del sorteo y de la redención metálica, no se le puede confiar la defensa de la sociedad en estos momentos de lucha de clases, porque el soldado acabaría por comprender que estaba enfrente de los suyos, y ni con servicio largo ni con servicio corto dejaría un día u otro de irse con sus inclinaciones naturales; se trata, pues, del ejército democrático, de aquel en el que sirven todas las clases sociales personalmente.." (104)

Queda clar que el servei obligatori més que per motius de justícia social, s'ha d'implantar-segons la dre-

ta republicana- per assegura l'eficàcia de l'exèrcit com a garant de l'ordre social.

A partir d'aquests objectius propis, els possibilistes valoren força negativament la política menada, en aquesta matèria, per liberals i conservadors des del poder.

Dels primers dirà "La Publicidad" que han traslladat a l'exèrcit els elements de llibertat i tolerància propis de la societat civil democràtica, però que no són aptes per a les relacions internes en un exèrcit que vulgui ser eficaç. A més de no saber tractar l'exèrcit, els liberals, a través de l'intent de reforma del General M. Cassola, varen fomentar l'aparició del que els possibilistes denominen "militarismo foliculario".⁽¹⁰⁵⁾

Aquesta expressió designaria el militarisme representat per veus poc representatives dins l'estructura militar. Veus que no són les dels alts membres de la jerarquia militar, però que es fan sentir, i molt, amb exigències de millora de la carrera militar. D'aquesta manera els republicans històrics passaran a designar com a cassolisme qualsevol manifestació de defensa de les aspiracions en relació a la promoció de l'oficialitat que consideressin exagerades.

L'exigència de millores creuen els possibilistes que és una aspiració lògica, però entenen que en la pràctica s'enfronta amb un altre aspecte de la realitat, prioritari segons ells, com és el d'obtenir uns pressupostos generals clars -i amb reducció de la despesa pública- a partir dels quals es podrà intentar la consecució d'un exèrcit més apte als fins que es pretenen.

L'ordre de prioritats és el contrari del que desitjarien aquests oficials.

Els possibilistes sí que se situaran al costat dels liberals en relació als plantejaments de reforma territorial proposada pel general López Domínguez. En un primer moment, el comentarista especialitzat de "La Publicidad" -Genaro Alas- sembla despreciar la reforma, i fins i tot, considerar-la com el resultat de la por dels partits dinàstics a insurreccions populars. Així, el primer d'abril del 1893, publica un primer article sobre la reforma amb el significatiu títol de Vino viejo en odres nuevos un primer article sobre la reforma. Aquest article se centra en analitzar el fet que a Catalunya, València, Aragó, País Basc i Navarra es reclutin els components de les guarnicions a d'altres territoris de l'Estat.

El to dels articles s'anirà modificant a mida que passa el temps, en el sentit d'un apropament a les tesis de la reforma. El 8 de juny, Alas fa una anàlisi del debat al Congrés del projecte de reforma, en el qual, sense defensar-lo directament, se situa dins la lògica de López Domínguez i de les necessitats militars adduïdes pel ministre. (106)

Les crítiques als liberals, però, seran continuades. mentre que aquest recolzament, a més de dèbil, serà estrictament conjuntural.

Mentre acusen els liberals de no afrontar cap dels dos problemes que tenia la qüestió -promoció regular i reducció del pressupost- d'una manera conseqüent, critiquen els conservadors per atendre només a la primera

problemàtica, quan hi ha a l'exèrcit una inflacció real de caps militars. (107)

Durant la discussió dels pressupostos del 1892 es va veure clar que els possibilistes cercaven solucions per al que consideraven el problema central: la modernització de l'exèrcit partint d'uns pressupostos anomenats de pau, i confiaven en l'estament i en que ho entendria:

"El ejército está identificado con los intereses generales del país, y de consiguiente se halla dispuesto á toda clase de sacrificios, siempre que sean generales en todos los ministerios y se hagan extensivos á todos los organismos civiles, que componen la masa general de la población." (108)

Té especial interès, en fi, en deixar clar que les exigències seran extensibles a tots els sectors de la vida civil espanyola. La idea bàsica és la de que aquests esforços que planteja el possibilisme no són pas una manifestació del clàssic antimilitarisme. Els republicans possibilistes hauran de fer front, per l'altre costat, a les reaccions contràries per part de les altres famílies republicanes. Aquests criticaran el projecte econòmic castelarií -Presupuesto de la Paz- i plantejaran transformacions molt més de fons a la situació i estructura de l'exèrcit espanyol. (109)

El possibilisme mantindrà al llarg de la dècada els objectius de modernització i racionalització econòmica de l'exèrcit, però acompanyats, en la seva defensa, d'una actitud de gran respecte envers els membres de l'exèrcit i la seva funció dins de la societat. La seva postura defensora del "ejército de la nación" derivarà sovint cap

a una sublimació de l'activitat militar -"en las naciones armadas se nace y se muere soldado"- de la que es fa particip al conjunt de la societat.

Aquest tracte de favor no impedirà que alguns dels seus més significats dirigents tinguessin problemes amb l'administració de justícia; com quan Eusebi Corominas, el director de "La Publicidad" , és empresonat com a "presunto reo de ataques injuriosos al ejército español".

En darrer terme cal manifestar que els possibilistes varen tendir a sobrevalorar qualsevol postura, de part de l'oficialitat, en el sentit de no identificar el destí de l'exèrcit amb el de la monarquia, fins arribar a expressar que:

"Nuestro ejército comprende, que toda su inmensa cuanto perdurable importancia, estriba en ser un súbdito de la patria, respetando y haciendo respetar la legalidad que ésta establece y la forma de gobierno que se dé en virtud de su voluntad soberana."

Aquesta afirmació (el republicanisme popular hagués dit que l'exèrcit es devia al poble, i no hagués usat el concepte de pàtria) es combinava amb la confiança en la vinculació dels membres de l'exèrcit als principis liberals, per damunt dels conflictes concrets. Aquesta confiança es relacionava amb la necessitat de frenar el carlisme, i es fonamentava en la teoria que entre l'exèrcit d'aquell moment de la història d'Espanya i el pretendent carlí, hi havia un riu de sang vessada:

"El ejército moderno se ha formado enfrente del carlismo, y conoce perfectamente con qué clase de enemigo ha de habérselas."

Enmig de totes aquestes reflexions, i d'una manera bastant imprecisa, el partit republicà històric veia

que l'exèrcit s'estava convertint en un ens autònom dins de la vida política espanyola, però la veritat és que no sembla que entengués la transcendència real d'aquest fet.

Ni l'assalt dels locals del periòdic possibilista a Madrid -"El Globo"-, l'any 1895, per membres de la oficialitat, el va treure d'aquesta profunda ambivalència. Com a força conservadora exigirà un exèrcit fort i eficaç; però aquest, amb una dinàmica interna pròpia, es va resistir amb notable èxit a ser transformat a costa de la pèrdua d'alguns dels privilegis tradicionals.

Resulta també interessant contemplar la posició de "La Campana de Gràcia" respecte de l'exèrcit. I això per un parell de motius: perquè malgrat defensar el possibilisme en els primers anys de la dècada i, més endavant, les successives unions i fusions republicanes, mantindrà sempre una notable independència respecte de les organitzacions republicanes. També per tal com podia representar la visió que els sectors populars, independentment de la seva militància política, tenien de l'exèrcit.

Doncs bé, sembla clar que el setmanari manté una posició equívoca. Les denúncies del sistema de quintes vigent i les reclamacions d'un sistema més just i igualitari per fer el reclutament, són constants. Però a vegades també trobem projectes de reconversió profunda de l'exèrcit com la següent: tothom a fer el servei militar però reconvertint l'exèrcit en una organització de pau:

"Figúrinse per un moment que'ls actual quartels se transforman en fàbricas y tallers; las fortalezas, en granjas experimentals; los camps de maniobras, en camps de cultiu. Figúrinse que'ls generals son substituhits per enginyers industrials en totas las sevas varietats y per enginyers agrónomos de totas classes: figúrinse que en lloch de oficials hi ha contramestres y capatassos; y queda dit que'ls soldats de la República serán treballadors." (110)

- - - - -

Encara que tractarem tot seguit de la qüestió colonial i dels problemes derivats de la guerra de Cuba, convé que aquí parlem, per acabar amb l'exposició de les alternatives i reflexions que suggerien als republicans els temes relacionats amb l'exèrcit, de les repercussions que van tenir en els plantejaments republicans els esclats d'aquests conflictes.

Destacaria:

A. Una intensificació de les demandes d'implantació del servei militar obligatori -sobretot- i de la creació d'un exèrcit de voluntaris -si eren els federals qui en parlaven.

L'eficàcia i la justícia són els dos arguments utilitzats pels uns i pels altres.

La minoria republicana al Congrés, recolzada pels diputats militars en aquest cas, demanarà l'any 1898, la creació del servei militar obligatori, i la seva promulgació serà considerada com un èxit polític.⁽¹¹¹⁾

El fet que hagi estat una decisió tardana ha permès que determinats àmbits del republicanisme aprofitessin el malestar per les desiguals condicions d'anada a Cuba, per cridar a la rebel·lió dins de la Península, enlloc

de deixar-se conduir sense cap esperança a Cuba, i per lloar els desertors, considerant-los, en alguns casos, com els autèntics patriotes. (112)

B. L'intent de posar de manifest, per una banda la desorganització de l'exèrcit, i per una altra -derivada de l'anterior- l'existència dins l'exèrcit de militars que no tenen la conducta que es deriva d'una motivació patriòtica, sinó que han ingressat a l'exèrcit per comoditat o per tradició, i que ara s'inhibeixen de les seves obligacions.

La desorganització es refereix tant a les campanyes militars com a la intendència, arribant, a les pagues. Pel juliol del 1896 denunciaren, des de "La Publicidad", el retard en els pagaments a l'exèrcit expedicionari que està a Cuba. Diu, en el to patriòtic que caracteritzà el diari quan tractava d'aquests afers, que un exèrcit que no fos l'espanyol ja s'hagués sublevat davant l'abandó en el qual es troba.

Aquesta floreta no li ha impedit, uns mesos abans, criticar l'excessiva demanda de retiros i llicències sol·licitades des que va començar la guerra per alguns oficials que fins els moments s'havien trobat a la península. Acusacions que motivaren unes reaccions desmesurades dels oficials "agraviats" i que varen contribuir al distanciament entre republicans i exèrcit més que no pas qualsevol declaració prèvia o posterior de bones intencions hauria pogut contribuir a l'apropament. (113)

Ja a començaments del segle XX el lerrouxisme, a Catalunya, intentarà recuperar la tradició de suport dels republicans a l'exèrcit. Hi haurà pel mig un factor nou; la consolidació del catalanisme polític com l'alternativa

política dels sectors socials dominants.

II.B.2. El problema colonial per als republicans abans de l'esclat de les guerres.

En els anys anteriors a l'esclat de la insurrecció cubana la posició republicana pel que fa a les colònies és bastant clara, encara que poc present en totes les seves activitats, manifestos, programes, etc. Són, en general, partidaris d'una democratització amb límits, als territoris colonials, però la veritat és que, si no els obliguen circumstàncies exteriors, ells tendeixen a no parlar-ne.

Ja l'any 1886 ens mostren una relativa preocupació per la sort de les restes de l'Imperi. La seva proposta és la de secundar les reformes democràtiques que semblen voler fer els liberals un cop instal·lats al poder. Estaven decidits a recolzar aquestes reformes democràtiques, exigides a les províncies d'ultramar, "seguros de que han de fortalecer los sentimientos nacionales."⁽¹¹⁴⁾

Cap referència en aquests anys que posés en dubte l'"espanyolitat" de Cuba, Filipines o Puerto Rico. De fet l'únic que atraurà la seva atenció -per criticar-la- serà la política repressiva i d'explotació menada en aquelles terres per determinats responsables de la política ultramarina, molt especialment Romero Robledo, en tant que podien crear resentiments contra Espanya en aquelles terres.

Els projectes propis són més aviat escassos i sobretot molt indefinits. Oscil·lent com ha dit Carlos Serrano,

entre l'assimilisme i un autonomisme la principal funció del qual seria

"asegurar el dominio de España en aquellas tierras, aunque rompiendo con la tradición de abusos y explotaciones que no podían, según los republicanos, sino precipitar un desenlace negativo".(115)

La força política republicana centralista incloïa en el seu programa, de 20 de juny del 1891, un punt en el qual reclamava:

"Identidad de los derechos políticos y civiles de Cuba y Puerto Rico respecto de la Península; representación en Cortes de las comarcas del archipiélago filipino, cuya cultura y condiciones lo permitan, y en todas las colonias consagración de los derechos del hombre, el mando superior civil y una organización superior autonomista."

És un projecte relativament complet, amb una visió de progressiu assoliment de majors nivells d'autonomia en la mesura que aquests territoris i les seves poblacions anessin adquirint uns nivells de cultura superiors, que en la major part dels nuclis republicans, significava un major grau d'integració a la unitat superior que seria Espanya.(116)

Amb anterioritat a l'elaboració del programa, en circular reproduïda l'any 1890, es parlava d'aquesta identitat de drets civils i polítics a les colònies respecte de la península, i a l'establiment d'una autonomia que donés als territoris colonials el marc adequat per als seus "negocios", i que afirmés, al mateix temps, la unitat de la nació. Nació que no comprenia només els territoris peninsulars. D'ací la defensa que faran més endavant del canvi de terminologia, en favor de la denominació de províncies, i no colònies, per a Cuba i Filipines.
(117)

Quan pel gener de l'any 1891 Salmerón fa una visita a Barcelona i parla en un míting que té el caràcter d'acte de presentació del partit, no fa cap esment a la qüestió colonial. Tampoc en farà a les campanyes electorals dels anys 1892 i 1893, però en aquests casos encara és comprensible pel caràcter de les intervencions: cercant el suport immediat de la població del districte dels Afores. Però en el cas que comentem -l'acte de presentació oficial del partit centralista a Barcelona- l'absència de referències a la qüestió de Cuba i Filipines o del Marroc, té tot el valor de mostrar un cert buit en aquest aspecte en els interessos del partit.

Fou sens dubte Rafael María de Labra, un dels homes de la direcció central del partit salmeronià, amb clares vinculacions amb l'autonomisme cubà, el que personificà més clarament els possibles tipus de vinculacions amb Cuba. La seva correspondència amb Víctor Balaguer intenta obtenir favors d'aquest; des de l'alliberament de presos fins a nomenaments per a càrrecs civils i militars, d'homes de confiança del dirigent republicà.

El cas de Labra, però, és força aïllat, i en tot cas bastant allunyat de la vida orgànica del republicanisme català. (118)

Pel que fa als federals el problema és molt més complex.

D'entrada pel fet que d'una manera tradicional la historiografia ha identificat el federalisme amb una posició decididament anti-colonialista. I això, no creiem que estigui gens clar, sobretot, si ens referim al conjunt del partit i no a determinades personalitats.

Creiem bàsicament que l'alternativa donada pels federals es diferenciava de la donada pels unitaris en un sol punt. Mentre aquests darrers sostenien la voluntat d'aprofundir els lligams entre la península i els seus territoris colonials garantint a aquests una representació en el parlament de Madrid, els federals volien la federació d'aquests territoris, de la mateixa manera que ho pretenien per als territoris de la península. No es tracta d'un rebuig total del colonialisme, sinó de la forma que havia adoptat en el cas de l'Estat espanyol. De fet, en el programa del partit federal del 1894 es parla -en l'apartat sobre l'ordre internacional- de les possibilitats de l'acció colonitzadora com a acció civilitzadora. Sempre que la primera sigui pacífica, i perquè això fos possible calien uns vincles de tipus federatiu. (119)

El que sí faran els federals serà reaccionar abans que les altres tendències republicanes, quan esclati el conflicte cubà. Seran els primers que parlaran d'independència en ser els primers que veuran la precisió de sortir-se'n de la guerra. No està gens clar que d'això s'hagia de construir tota una història prèvia amb característiques de lúcids anticolonialistes.

L'aspecte en el qual coincidiren tots els republicans era en la denúncia de les relacions establertes per la Restauració amb les colònies. Progressistes, possibilistes, ..., coincidien en considerar que els successius governs de la Restauració havien malmès l'herència colonial que havien rebut. Uns per exercir una pressió fiscal excessiva, d'altres per actuar, senzillament, com

si fossin en terra conquerida.

El diari progressista "La Concordia" en un article que començava ratificant l'espanyolitat de Cuba, i que acabava amb un "¡Viva España con honra!", deia:

"...tal vez mal reprimida en otros tiempos (l'aixecament de la Guerra Chiquita), el exceso de tributación, ó la presión absoluta y casi salvaje que los monárquicos han ejercido y siguen ejerciendo en aquel rico trozo de nuestra España..."

Per la seva banda "La Publicidad" denunciava el que, malgrat el canvi de nom de colònies a províncies, res no havia canviat en la política que practicaven els governs en aquelles terres:

"Las que antes llamábamos colonias y ahora llamamos provincias, sin que por eso hayamos dejado de tratarlas como país conquistado (no precisamente los españoles, sino nuestros gobiernos) levantan continuamente sus quejas contra la madre patria, y hacen pagar á ésta los desmanes de algunos de sus malos hijos."(120)

De tota manera els republicans catalans, en absoluta sintonia amb les forces organitzades a nivell d'Estat, no podien arribar a comprendre que aquesta situació d'opressió i explotació portés a una insurrecció generalitzada amb unes finalitats clarament independentistes. Més aviat entenien que l'opressió patida per cubans i filipins, era una variant de la que ells mateixos patien a Espanya. En aquest sentit s'entén que la proclamació de la República es converteixi en la garantia més sòlida de la vinculació d'aquelles terres a Espanya:

"El grito aquel de "Viva Cuba Libre" que en días no lejanos resonó tan lúgubrememente en los oídos de todo buen español seguramente que no se repetirá estando en el poder la República.

Y si por desgracia algún malvado lo dijera su mismo delito le abrumaría con su peso."(121)

EL GRITO DEL PUEBLO

PERIÓDICO FEDERAL ILUSTRADO

Toda la correspondencia debe dirigirse a la Administración

Portaferrisa, 16, Barcelona

Centro de suscripciones de periódicos.

PRECIOS DE SUSCRIPCIÓN

Un trimestre en toda España. 1'50 ptas.
" " en las naciones convenidas 4'00 "
Número atrasado 15 céntos.

SALDRÁ TODOS LOS SABADOS

PAGO ADELANTADO

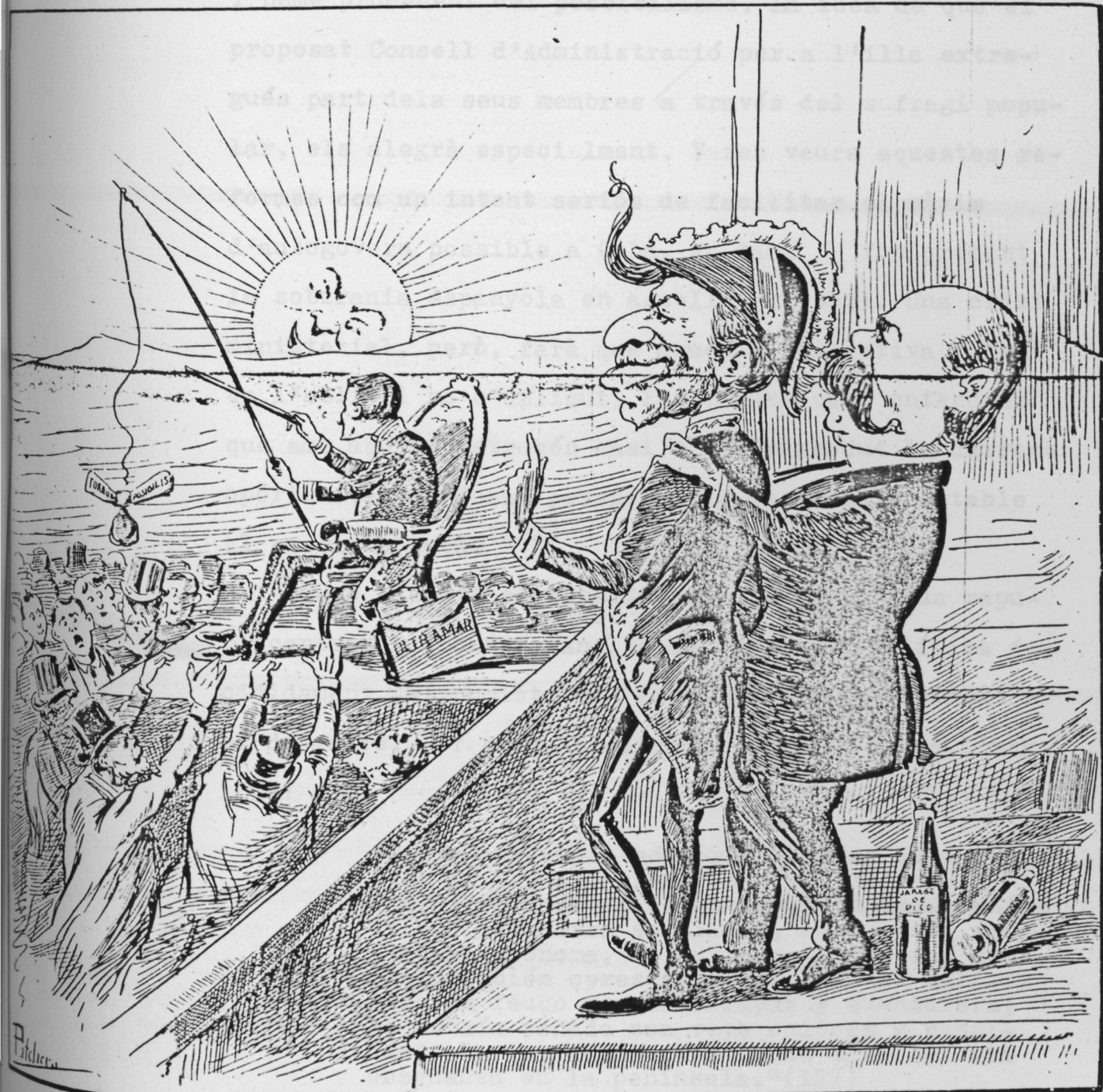
Anuncios a precios convencionales.

AÑO I.

—Sábado 17 de Noviembre de 1894—

MÚM. 2.

CONTEMPLANDO SU OBRA

—¿Que te parece Mateo?
—Que no podrá contentar,
con las brevas que le quedan,
ni siquiera á la mitad.

—Mira que Cuba es muy grande!
—Pero el hambre es sin igual
y creo que tus amigos
se nos la van á tragar.

Encara que, d'entrada, en aquests anys previs tendien a rebutjar qualsevol iniciativa que partís dels governs de la Restauració en relació a Cuba, va haver una excepció. La premsa possibilista va acollir amb tons molt positius les propostes de reforma que l'any 1894 impulsà el ministre -liberal en aquells moments- Maura, i que van ser retocades per Abarzuza, l'home procedent del possibilisme. La idea de que el proposat Consell d'Administració per a l'illa extrengués part dels seus membres a través del sufragi popular, els alegrà especialment. Varen veure aquestes reformes com un intent seriós de facilitar el màxim d'autogovern possible a Cuba, en tant fos present la sobirania espanyola en aquell territori. Una crisi ministerial, però, farà que aquesta iniciativa caigui en l'oblit i no s'apliqui. Els republicans entendran que amb aquest retrocés casi s'havia perdut la darrera oportunitat de donar perspectives de solució estable al problema cubà. (122)

Quan esclati el conflicte no faltaran veus republicanes que denunciaran l'absència d'una política decididament autonomista com la causa que ha provocat el desastre. Per exemple, Lluhí i Rissech digué l'any 1898:

"Si la autonomía no constituye en Cuba solución de paz y de regeneración, cúlpese al viejo régimen. Si la hubiesen otorgado antes de que la guerra estallase, no hubiera estallado. Autónoma, no hubiera tenido una administración opresora y funesta; no hubiera sido un feudo de gente rapaz y aventurera; no habría soñado con revoluciones y rebeldías. Lo que acontece en Cuba debe ser una enseñanza en la península." (123)

Fins i tot extreurà com a conclusió la necessitat

d'un règim d'autonomies a la península.

Com veurem, quan esclati el conflicte, mentre que uns republicans -els federals- continuaran defensant la concessió de l'autonomia, d'altres -la dreta republicana- voldran solucions militars, prèvies a qualsevol cessió de tipus polític.

En tots ells, però es fa constatable l'afirmació de Joel James quan parla de la identitat de fons entre les posicions monàrquiques i les republicanes pel que feia al manteniment de la dominació espanyola sobre Cuba:

"Si en España, carlistas e isabelinos se pedían la cabeza; si dentro del Partido liberal los monárquicos se dividían entre sostenedores de diferentes candidatos, y ellos por separado y en conjunto se enfrentaban á los republicanos, y todos éstos á los anarquistas, en relación con Cuba -sobre todo después del levantamiento de Céspedes- todos coincidían en mantener el status consagrado por varios siglos de dominación española".(124)

II.B.3. El Marroc

Cronològicament parlant, el primer problema colonial de la dècada dels noranta que va tenir l'Estat espanyol fou el del Marroc.

El juliol del 1890 el periòdic federal, esquerra i obrerista, "La Avanzada" deixava anar la següent expressió:

"Parece que el moro se ha metido nuevamente con nosotros."

Tot l'aire de superioritat, de menyspreu al nord-

africa, que es troba en tota la societat catalana i espanyola quan es tracta del problema del Marroc, apareix reflectida en aquesta frase. "La Avanzada", com no podia ser menys, va demanar que es castigues els culpables sense trencar amb el govern marroquí ni amb els moros no bel.ligerants. I aquí estarà l'especificitat del problema marroquí: l'indefinit status colonial de l'Estat espanyol a la zona. ¿Qui era l'enemic i qui l'amic? ¿Quins objectius últims de la presència espanyola al Nord d'Àfrica?

"La Publicidad" veu les dificultats expressades ja en aquelles mateixes dates del juliol del 1890. Afirma que el Govern no actuava amb energia a la zona, que això amb la República no passava, que llavors Melilla estava ben protegida. Es lamenta, per fi, de que no s'hagi guanyat el territori de la costa de l'Atlàntic i que no s'hagin protegit convenientment les posicions al Mediterrani. Demana que la política colonial sigui contundent, extenent els dominis des de la costa cap a l'interior, imitant, d'aquesta manera, l'exemple de Gran Bretanya i Alemanya. Al mateix temps demana que se solucioni el problema concret que ha citat tota la premsa republicana. Que faci complir el tractat de Wad-Ras. (125)

En els anys següents hi ha incidents molt localitzats -pel setembre del mateix any 1890, pel febrer del 1892,....- que permeten a la premsa republicana, malgrat la limitada transcendència dels afers, mostrar el seu escepticisme envers els qui sostenen el dret a l'autogovern dels marroquís:

"Gentes como estas ¿merecen que se les respete y considere como nación? ¿Son dignas de que nadie se tome el trabajo de defender su independencia?"

Al mateix temps que se solventa l'hipotètic problema de la legitimació de la intervenció en territori estranger, aquesta desqualificació dels nord-africans com autogovernables, permet que la preocupació central dels republicans catalans passi a ser la situació internacional a la zona. L'existència de pressions internacionals semblen anticipar, per als republicans, l'entrada de potències com Anglaterra o Alemanya en una zona que consideren restringida a les pretensions espanyoles, i com a màxim franceses.

Encara que centrat al Marroc, aquest problema es presenta també a finals del 1890 en relació a la costa del golf de Guinea. És, però, encara un detall marginal. El centre de l'interès serà sempre, en aquesta dècada, el Marroc, i les forces republicanes recriminaran a les autoritats de Madrid la seva inhibició que porta Espanya a restar apartada, pel maig del 1892, de les negociacions internacionals en les quals es discuteix el futur del territori dins del context de repartiment colonial generalitzat del territori africà.

Castelar no s'estarà de dir, aquell any mateix, que el Marroc era una zona lògica d'expansió de l'Estat espanyol i que aquest havia de tractar d'evitar de totes les maneres possibles que Anglaterra l'ocupi. (126)

El problema no es redueix a la inacció o inhabilitat dels governants de la Restauració, també hi ha una manca d'iniciativa, diuen els republicans, de la socie-

tat espanyola. Sobretot hi ha manca d'iniciativa comercial, atribuïda als empresaris que no incrementen la presència espanyola amb un augment dels contactes comercials amb el Marroc. Tot es barreja als ulls dels possibilistes:

"Sea por falta de iniciativa de nuestro comercio, sea por razones políticas y quizás más que todo por descuido é incapacidad de nuestros hombres de Estado, la preponderancia de España en Marruecos va cada día á menos, y lo que es más de sentir nuestras relaciones comerciales y políticas con aquel imperio se reducen á una tan mínima expresión, que casi vergüenza da hacerlas conocer."(127)

I això lliga amb el que deiem amb anterioritat de la presència d'Anglaterra, car pel juliol del 1892 es parla de la penetració comercial anglesa, davant la inhibició del govern Cánovas en els territoris del Marroc, però també, altre cop, de l'escassa iniciativa comercial espanyola. En canvi, en aquests mateixos mesos, es continua insistint en la inexistència d'incompatibilitats entre els interessos de França i Espanya, encara que Espanya tampoc ha de lligar-se a França, sinó mantenir-se activa dins del Marroc i expectant pel que fa als canvis en la política internacional a la zona.

El gener del 1893, pocs mesos abans del gran conflicte que durant la dècada va tenir l'Estat espanyol al Marroc, i amb la justificació de l'assassinat de tres súbdits britànics en aquell país africà, el soldà és pressionat per la Gran Bretanya, diplomàticament i a través de la seva flota que s'aproxima ostensiblement a Tànger. La premsa republicana tornarà a dir que, països interessats directament a la zona -com Espanya o

França- podrien fer el mateix i que els britànics mostren una agressivitat que afecta Espanya i els seus objectius a la zona del nord d'Àfrica. Només Pi i Margall, d'entre tots els republicans significats, sostindrà per aquells dies que Espanya no havia de fer res al Marroc:

"Las luchas interiores de Marruecos deben sernos indiferentes."

Era, però, una veu aïllada. (128)

A l'octubre de 1893 tornen a ésser els esdeveniments a les zones sota control espanyol al nord d'Àfrica el punt central de la preocupació sobre l'àrea. El dia 2 d'aquell mes d'octubre es produeix un atac dels moros a unes obres espanyoles realitzades prop de Melilla. La causa d'aquest atac és la realització de reformes i ampliacions al fort de Sidi Guariach, a causa de les quals es destruïren el cementiri nou, la mesquita i aduars. Les obres havien estat represes el 26 de setembre, després d'haver estat parades per reclamacions de la població indígena.

Els primers dies, després del fets, a Catalunya i a tota Espanya, la premsa republicana se'n fa ressò dels esdeveniments, intenta explicar-los i traspua, des d'un primer moment, ànims de venjança. (129)

Passat el primer moment comencen a produir-se les reaccions dins de la societat espanyola. Reacció que, si hem de fer cas a la premsa republicana, és del tot patriòtica. A "La Publicidad" li costa poc acabar els articles on descriu aquestes reaccions -que per cert encapçala amb títol com Hermoso espectáculo- amb vis-

ques tan complets com: " ¡Viva el honor y la integridad de la nación española!".

Resulta interessant contemplar que per al mateix diari la reacció a Catalunya no ha estat ni de bon tros tan intensa ni unànim, ni entre l'opinió pública ni entre les institucions. I, d'aquesta manera, el diari es veu obligat a realitzar crides a la població catalana perquè adopti una actitud més bel.ligerant davant els fets esmentats. (130)

Aquestes crides trobaran resposta sobretot entre els estudiants universitaris. Uns estudiants que acabaven de sortir d'agres polèmiques internes entre catòlics i liberals, però que ara apareixen units com els grans defensors, a Catalunya, de la causa espanyola al Marroc. El dia 16 hi ha una primera manifestació d'estudiants. Va encapçalada per una bandera espanyola que porta el lema de Los estudiantes á la patria ultrajada. Pere Coromines, destacat militant del partit republicà centralista en aquelles dates, adreça unes paraules en català als manifestants davant del monument al general Prim per tal de desitjar a l'exèrcit espanyol la victòria a l'Àfrica.

El dia abans el diari citat ha publicat l'anunci d'aquesta manifestació patriòtica. I, en un altre diari, Eusebi Corominas deia:

"Nosotros no deseamos que el Gobierno comprometa inútilmente la vida de nuestros soldados; pero deseamos vengar las afrentas inferidas á nuestra bandera por esas turbas fanáticas y descreídas.

Proceda el Gobierno con energía no exenta de prudencia ya que tal es el deseo de la nación."

En tot cas és evident que són els mateixos republicans possibilistes i centralistes, i en menor grau els federal, els qui estan creant a uest "deseo de la nación", aquest estat d'ànim favorable a una intervenció decidida que posi fi a les petites, però continuades i humiliants, situacions conflictives viscudes al Marroc. No tan sols a Barcelona; la premsa comarcal també publica, a primera plana, articles d'allò més exaltat. També presentes els fets de Melilla com una agressió a la "Patria" i crida a la defensa d'aquesta. El setmanari "La Montaña", capçalera federal que en aquests anys surt com l'òrgan del centre d'Unió Republicana de Manresa, publicarà el següent:

"No en nombre de la propia conveniencia nacida acaso de la ambición ó deseo de conquista, sino con el del sacrosantísimo honor nacional, pedimos al gobierno dicte las oportunas órdenes para el inmediato castigo de las ogarenas hordas. Preciso es, de indiscutible necesidad ejercer en Marruecos un acto de fuerza que afirme nuestros derechos en aquel territorio, al par que reduce á la obediencia á los rifeños. Melilla es hoy nuestro dos de Mayo. Aquí no hay conveniencias que defender, ni pareceres que amparar, sólo hay una honra, la honra de España, pisoteada y maltrecha."

Conseqüentment amb el to, la setmana següent aquest setmanari passa a reclamar una acció immediata, que no pot ser del tipus d'una reclamació diplomàtica, al nord d'Àfrica.

En general no trobem arguments excessivament complicats. Ni parlar d'interessos socials i econòmic específics en la presència espanyola, ni del progrés dels pobles endarrerits per l'acció colonitzadora. L'honra d'Espanya com a argument suprem, directe i simple; el crit de "¡Viva España!" havia d'anar seguit, d'acord amb aques-

ta lògica, pel de "¡Muera los moros!".

En els articles d'una major subtilitat es posa de manifest també l'extraordinària importància que pot tenir la conclusió d'aquest afer en la posterior presència d'Espanya en aquells territoris africans.

Ja el mateix 13 d'octubre ho havia publicat en l'article de fons "La Publicidad". La qüestió de Melilla tenia dos aspectes. L'aspecte intern (reprimir i venjar les afrentes rebudes, restablir el fetit "honor nacional") i l'aspecte internacional (aquesta intervenció podia crear unes bases més àmplies i sòlides per a la presència espanyola al nord d'Àfrica i en el Mediterrani en uns moments d'expansió colonial de les potències europees). (131)

D'altra banda aquest conflicte mostra una peculiaritat que després es repetirà amb motiu del desastre de Cuba: L'"unanimisme"; l'eliminació -temporal- dels conflictes interns, de la lluita per la consecució de reformes o canvis polítics i socials. Un "unanimisme" que es fonamentava en el que Álvarez Junco ha definit com l'abandó dels continguts ideològics liberals, per part d'aquelles forces polítiques que s'autoqualificaven com a tals. La treva del patriotisme, com ho anomenaven, "la impone el deber. Nos la exige la conciencia nacional". Fins la possible objecció de que els problemes al nord d'Àfrica es deguessin a la desatenció dels successius governs de la Restauració pels interessos espanyols en aquelles terres, era superada dient que no era en aquells moments quan s'havia de plantejar la qüestió. Quan hi hagi pau, conclouen, llavors serà

quan se'ls hi haurà de demanar responsabilitats als poders públics. (132)

L'enemic no està a Espanya. Està al Marroc, i concretament dins de Melilla, on els moros i els jueus, contraris als interessos espanyols, es converteixen en fils conductors d'informació vital per las rebels. L'enemic és -en paraules de Pere Coromines- la "civilización fanática que se defiende en sus propias madrigueras". És la població del Riff, extraordinàriament salvatge als ulls dels republicans catalans, sobretot quan la comparen amb la refinada població àrab de Tànger. "La Montaña" describia al riffeny com

"Alto, corpulento, renegrido, más que por su propio modo de ser por la vida nómada, salvaje y soez que hace"(...)

Sus costumbres son completamente bárbaras y de todos conocidas.

Son criminales por instinto é indomables por condición."(133)

Els mesos finals de l'any transcorren amb l'aparició de crítiques a la direcció militar per la seva ineficàcia. De fet el principal problema fou la lletúria amb que es va fer el trasllat d'uns vint mil soldats des de la península a l'Àfrica per sufocar la rebel·lió.

Pels possibilistes criticar a fons els liberals en el govern, en aquests anys, no era una posició política vàlida, amb la qual cosa es limitava a demanar més energia en l'actuació del govern, constatant que les indecisions de Sagasta eren aprofitades pels conservadors. I també a mostrar la seva preocupació, sobretot arran de la designació de Martínez Campos com a "general en jefe" de l'exèrcit d'Àfrica, per la marxa dels esdeve-

niments.

Altres forces republicanes, com els centralistes, menys orientades cap a la benevolència envers els liberals, no dubtaren en criticar a fons la marxa de la campanya militar. No obstant, també aquests intentaren preservar la situació de treva interior, evitant els comentaris desqualificadors de caràcter global.⁽¹³⁴⁾

Un cop superada aquest crisi d'octubre i novembre de l'any 1893, més per l'acabament de les hostilitats que per cap èxit militar ressonant, la preocupació pel Marroc continua present entre els republicans, encara que de manera molt poc insistent. Aquesta preocupació es manifestà en dues direccions. D'una banda la solució al problema de la presència europea a la zona, amb una definitiva clarificació de les àrees d'influència. A començaments del 1894 encara s'insistirà en la possibilitat d'un gran conflicte europeu per determinar la possessió del Marroc.

L'altre aspecte d'aquesta preocupació continuava essent la d'assegurar com fos la presència espanyola. Els termes utilitzats per una publicació de l'esquerra progressista són prou clars, l'objectiu d'Espanya ha de ser "imponernos ante el Sultán de Marruecos", l'autoritat del qual, ja des del conflicte d'octubre del 1893, havia estat posada en dubte per la premsa republicana a Catalunya. No era un poder sòlid i capaç de fer-se respectar per les diferents kàbiles marroquís. Calia passar pel damunt del soldà i ratificar la presència espanyola al Nord d'Àfrica.

Amb motiu del conflicte de Melilla un home destacat

del republicanisme català va intervenir amb una anàlisi profunda: Odón de Buen.

El 5 de novembre del 1893 publicava a Barcelona un opuscle titulat: El conflicto de Melilla y la cuestión hispano-marroquí. El treball a part de manifestar els punts de vista de l'autor, donava a conèixer alguns materials que la premsa periòdica no acostumava a publicar donat el seu caràcter. En els apèndixs figuraran els tractats de Wad-Ras i el conveni vigent entre Espanya i Marroc pel que feia a les platges del Riff.

Després de fer referència a alguns antecedents de l'actual conflicte -emboscades a soldats, empresonament de vaixells pesquers- passa de Buen a enumerar les causes del conflicte que, al seu entendre, són quatre:

1. La posició de les places espanyoles al Riff. Rodejades de terrenys abruptes que ofereixen "guaridas sin cuento" als rebels.

2. El caràcter dels habitants del Riff -del quals diu que són semblants als bascos-: independents i intel·ligents, però en estat de barbàrie.

3. L'abandó en el qual els governs han tingut les possessions al Marroc, i

4. la falta de "tino, idealidad, y de energía en la política monárquica".

Els dos darrers motius es concreten en la imprevisió en la defensa de Melilla, sense fortificacions exteriors.

Però de Buen no es limità a denunciar els motius que creia havien portat al conflicte, sino que presentava tot un projecte alternatiu, de signe netament colonialista.

Un cop pacificat el Marroc, gràcies a la intervenció de l'exèrcit, s'haurien d'assolir els següents objectius diplomàtics: eixamplar els límits de Melilla -"hasta el alcance de los cañones modernos"-; anexionar-se el Gurugú; ocupar Alhucemas i la punta de Quilates per fortificar la badia; ocupar el cap de Agua davant les illes Chafarinas; ocupar-se -en darrer lloc- el terreny situat davant del penyalde la Gomera donat que havia estat d'Espanya, donat que existia la ciutat de Vélez de la Gomera.

Aquests objectius no podien motivar -deia de Buen- queixes del Soldà de Marroc, car aquest s'havia mostrat incapaç de complir els articles 5è i 6è del conveni entre els dos països; articles que comprometien el Soldà a reprimir tot acte d'agressió per part del riffenys contra els interessos d'Espanya.

Dins aquest programa, decididament colonialista, de Buen arriba a justificar un possible bloqueig naval o ocupacions temporals en defensa dels interessos de l'Estat espanyol. Posarà l'exemple de l'ocupació d'Egipte pels anglesos.

Després d'afirmar que tota negociació amb el soldà no ha d'iniciar-se fins que

"el ejército haya cumplido su misión castigando á las kábilas de Melilla y á cuantos tomen parte en la guerra..."

passarà a parlar, amb extensió i profunditat, de l'aspecte internacional de la guerra del Marroc, que considera clau dins el projecte que acabava de dibuixar.

De Buen, com tots els republicans d'aleshores a Catalunya, veia en Anglaterra i Alemanya dos enemics. I en França un segur aliat. En el cas del Marroc això es

reforçava amb la creença que la Gran Bretanya pretenia ocupar Tànger per dominar els dos cantons de l'estret de Gibraltar i fer-se amb el control del Mediterrani.

En resum, defensarà una "Triple Alianza del Medio-día", formada per Espanya, França i Portugal. Amb un objectiu: colonitzar Àfrica i deturar Anglaterra i Alemanya.

Afirmarà que cal evitar enfrontar-se amb el Soldà. Més aviat s'ha d'anar cap a l'atracció a través d'una reafirmació del caràcter educatiu i tutelar de la misió d'Espanya al nord d'Àfrica. El comerç, el ferrocarril, el telègraf, la navegació poden esdevenir claus en aquesta línia.

De Buen no podrà evitar reflexions polítiques interiors: responsabilitats dels polítics dinàstics i del sistema que representen. Però en el cas d'aquesta obra, que segurament fou creada amb aquesta intenció d'incidència a la vida política espanyola, la component que sobresurt al final és un programa força detallat d'intervenció colonial, amb uns medis i uns objectius clars. Amb una estratègia global força lògica.

L'obra de de Buen mostra que els crits i els aldarulls al carrer, que l'agitació "patriòtica" dels estudiants, que la reacció racista de la premsa popular i republicana, no era un fet purament irracional. En darrera instància estaven justificats per la lògia colonial d'escrits com el que acabem de comentar. (135)

Els problemes del Marroc quedaran, a partir del 1895, en segon terme. L'esclat de la insurrecció cubana farà que tots els ulls es girin cap a les Antilles.

II.B.4. L'esclat de la insurrecció cubana. La direcció del conflicte colonial.

Com ja hem vist en començar aquestes planes sobre la qüestió colonial, els republicans no esperaven un aixecament important de caràcter insurreccional a Cuba. Veien les injustícies que patia la població de les colònies, però l'equiparaven a la situació que es vivia a la península. Creien que els objectius dels cubans, després del Zanjón, eren els mateixos que els dels demòcrates hispans.

Compartien amb els liberals la idea que Cuba s'estava espanyolitzant, i a això hi contribuï els fracassos dels aixecaments aïllats de finals dels vuitanta i començaments dels noranta, més aviat protagonitzades per l'exili cubà i sense correspondència important a l'interior de l'illa.

Lúcidament ho analitzava un patriota cubà, Enrique Collazo:

"Estos ensayos y fracasos, y la poca importancia de los movimientos, así como la falta de correspondencia en otros puntos de la Isla, convencían al Gobierno español de la impotencia y escasez de recursos del elemento revolucionario, envalentonándolo para seguir el camino de la explotación del país, que sería completamente sojuzgado y muerto."

De fet, però, i paral·lelament, el govern de Madrid adoptava mesures que empobrien l'illa i els seus sectors fonamentals -sucre i tabac- alhora que no evitava els fenòmens de corrupció.

Tanmateix, insistim, els republicans no podien entendre que aquests factors poguessin arribar a alterar

la manca de reacció de la societat cubana, després de la Guerra Chiquita, en un sentit independentista.

Així quan el govern central enviava reforços a Cuba les protestes republicanes incidien sobre el mal-estar que això creava entre els sectors populars catalans i espanyols, per la desigualtat social dels sistemes de reclutament, i en les despeses econòmiques que ocasionava en una economia ja prou empobrida, però no en una anàlisi realista de la situació a Cuba. (136)

Pel març del 1895, quan ja ha esclatat la insurrecció, la premsa republicana insisteix en la idea que cal salvar Cuba com sigui, al mateix temps que es demana calma i claredat en la informació. Les primeres objeccions, de manera tènue, són fetes a la mobilització que, diran, no sembla fer-se amb total garantia d'eficàcia.

Els primers intents d'explicar-se el perquè de la insurrecció, segueixen la línia dels plantejaments que ja hem comentat: els cubans estaven sota el mateix règim d'immoralitat que la resta d'espanyols, per tant, no tenen motius específics per queixar-se. Hi ha anàlisis encara més simplistes: són els peninsulars els que creen la riquesa a Cuba, per tant la separació no té sentit. També afirmen que hi ha una raó d'Estat superior, que Cuba és el darrer bastió d'un imperi que s'està desmembrant, i que per mantenir una certa posició a la política mundial, Espanya no ha de deixar perdre Cuba. (137)

El partit republicà nacional defensarà diverses alternatives. Podem distingir dues etapes. Fins a finals

de 1895 la dreta republicana sostindrà una doble direcció: per un cantó defensa militar de l'espanyolitat de Cuba amb un caràcter selectiu. Al seu costat una política de reformes i moralització administrativa, dotant d'un grau d'autonomia suficient a l'illa, per tal de treure possibles suports als insurrectes.

D'ençà del gener de 1896 passaran a defensar una posició força diferent. Creuran en una política molt més agressiva, militarment parlant, i alhora plantejaran l'ajornament de qualsevol política reformista. El prioritari passa a ser guanyar la guerra com sigui i en el temps més breu possible.

Aquesta evolució estaria simbolitzada pel suport donat a Martínez Campos durant la primera època, i el donat a Weyler a partir del 1896.

No creiem, per tant, que l'afirmació de Carlos Serrano que els republicans passin d'assimilacionistes a autonomistes sigui certa. Més aviat creiem que la dreta republicana no va deixar mai d'ésser assimilacionista, encara que tàcticament poguessin defensar reformes autonòmiques o deixar-les de defensar segons creguessin que fossin més o menys útils per al projecte últim que propugnaven: el manteniment de la sobirania espanyola a Cuba. (138)

La primera etapa, com hem dit, comença el mateix mes de març de 1895. L'acord amb Martínez Campos sembla ser total: combatre la insurrecció i tirar endavant les reformes iniciades.

Pel mes de maig "La Publicidad" dona notícies molt positives de la marxa dels esdeveniments a Cuba. Sembla

que la doble estratègia funciona:

"La suerte se ha puesto decididamente al lado de nuestro sufrido y valiente ejército".

La campanya va bé i es dóna a José Martí per mort. El següent comentari del mateix article suposa que els republicans veien proper el desenllaç del conflicte i comencen a parlar dels canvis d'actitud que cal fer en relació a Cuba un cop derrotada la insurrecció:

"Venceremos en Cuba á los insurrectos, pero luego, inmediatamente hemos de vencernos á nosotros mismos, curándonos de sinnúmero de defectos, renunciando á repetir pasadas tropelías, poniendo á contribución en el gobierno de Cuba toda nuestra honradez, toda nuestra inteligencia, método seguro, infalible, para estirpar de raíz los amores á la independencia cubana y para hacer imposibles para siempre (139) pre jamás los futuros conatos de insurrección."

Aquests plantejaments optimistes, autonomistes i liberals, comencen a canviar així que es reben per primera vegada notícies negatives sobre la marxa de les operacions militars.

Això passà ja el juny del 1895. Les respostes immediates es giren cap a les responsabilitats dels explotadors que han conduït a la resposta independentista als cubans:

"¡Si siquiera se pudiese formar tres ó cuatro batallones con los que la han explotado para mandarlos á la manigua, al menos tendríamos una compensación!"

De tota manera el canvi d'actitud és lent i progressiu. Malgrat tot encara el to general és optimista. El fet que l'opinió pública espanyola s'alarmi ho expliquen pel fracàs militar de Martínez Campos i per les campanyes de la premsa internacional. Però ells, els homes del

republicanisme, ho tenen clar:

"No hay para tanto. Es grave la situación, pero otras más graves ha dominado España con sus inesperadas virilidades."(140)

El geni de la raça salvarà Cuba per a Espanya. No es reclama encara una decidida política d'extermini. Aquesta nova política es començarà a demanar a partir de l'agost del mateix 1895. Malgrat tot, "La Publicidad", fins a finals d'any farà una doble política. Els articles de fons, sense signar, que representaven l'opinió del diari, demanen un enduriment de l'actuació militar i un deixar per més endavant les reformes i l'autonomia. Però, al mateix temps s'admeten col.laboracions que continuen sostenint l'impuls de mesures autonomistes encara que no discrepin respecte de la duresa militar.

Del primer tipus n'és un bon exemple el publicat el primer dia d'agost:

"Por las noticias que de allí tenemos, por los periódicos, por cartas particulares creemos que la guerra debe hacerse como corresponde y como se la merecen los mambises. Ellos no respetan nada, lo incendian y machetean todo. Hay que hacer lo mismo con ellos, y enviarles precisamente allá los dos generales que ellos no quieren, á Weyler y á Polavieja."

Ja comença a sortir l'alternativa Weyler davant Martínez Campos. La continuació de l'article insisteix en aquest punt:

"En el estado en que comienzan á ponerse las cosas, que no es desesperado, pero que se encarrila á serlo por torpezas y sistemas deficientes, hemos de unirnos todos para no guardar contemplaciones y enviar á Cuba á aquellos que los separatistas y traidores no quieren que se les envíe."

L'article, de tons molt durs, acaba plantejant l'altre variant de la nova estratègia: res d'autonomia ni de reformes mentre hi hagi guerra:

"En guerra no les hemos de prometer nada, se se ha de exterminar á cuantos se pongan por delante. Y si se ha de hundir Cuba, hundámonos con ella. Que los negros que la han de heredar encuentren sólo un montón de ruinas."

Quan van mal dades no és estrany que treguin alguna petita o gran dosi de racisme. (141)

Dels articles més pròxims, encara, a l'autonomisme defensat en començar la guerra, destaquen dos signats per Francisco Roselló.

En un d'ells analitza la situació i parla de la necessitat d'actuar amb energia per acabar amb "los filibusteros de manigua" i amb "los prevaricadores que vegeten en las oficinas de la Gran Antilla". Això fa que sol·liciti la doble política que fins llavors havia distingut el partit republicà nacional: de reformes administratives i d'extermini militar.

L'altre article de Roselló arriba a identificar el possibilisme republicà a la península amb el partit autonomista a Cuba, tot fent una curiosa interpretació de l'autonomisme cubà, coincidint amb la que feien d'aquest els revolucionaris cubans:

"El partido autonomista, como partido consecuentemente democrático que es, no aspira á la autonomía política, antes por el contrario aspira á la mayor suna de unidad posible del derecho. Por eso los autonomistas cubanos son enemigos de toda suerte de regionalismos. El unitarismo á que rendimos culto no empece, antes confirma, estas aspiraciones autonómicas, desde el momento que estas no merman en lo más mínimo los derechos individuales y la soberanía nacional" (142)

Sembla com si davant d'una situació encara no prou definida, la dreta republicana cerqués cobrir totes les possibilitats, encara que oficialment es decantés cap a una política de duresa.

En aquests darrers mesos del 1895 altres aspectes col.laterals interessaven el republicanisme: els efectes negatius que podia tenir l'evolució dels esdeveniments a Cuba en la convivència política i social dins de la mateixa península i, sobretot, algunes manifestacions d'indiferentisme entre la població espanyola afectada per la mobilització. Indiferència, quan no temor, que contrastava amb la popularitat que havia tingut la guerra al Marroc. També molestaven als possibilistes les vacil.lacions que s'atribuïen al govern conservador en la defensa dels interessos nacionals. (143)

Pel que fa a d'altres corrents del republicanisme es manifestaven de forma més prudent, però totes elles coincidien en que l'objectiu central era el d'acabar amb la guerra com fos. Tot i que algunes veus afillades recordaven que l'objectiu d'Espanya a Cuba era la seva colonització i no la seva conquesta. I que si aquest era l'objectiu, els mitjans per aconseguir-ho passaven per la bona administració. (144)

En tot cas pel novembre del 1895 té lloc a Barcelona una reunió de totes les entitats liberals de la ciutat i el seu pla, a la seu del Cercle Republicà Nacional, convocades per una comissió que havia redactat la proposició referent a l'actitud que hauria de prendre el Govern a Cuba. Les intervencions centrals de l'acte corren a càrrec d'Eusebi Corominas i de Sol i Ortega, i

coincideixen en l'evolució cap a postures de força que ara mateix comentaven. (145)

En començar l'any 1896 aquesta posició de força es reafirma i es completa amb una nova actitud, la denúncia de la ineficàcia i passivitat de les autoritats espanyoles i de les traficions no suposades; és a dir de la conxorxa de determinats sectors de la societat cubana amb l'exèrcit revolucionari. La conclusió que portarà aquest darrer punt és la de que l'exèrcit espanyol té al davant tot un poble, amb la qual cosa es justificava, encara més des d'una òptica d'ocupació, la política agressiva -d'extermini- com a imprescindible.

El 23 de gener feien saber que:

"En el actual estado de cosas nos abstendremos de pedir reformas. Las pediremos con insistencia en cuanto vaya de vencida la insurrección, en cuanto haya necesidad de sumar la paz moral á lapaz material."

Pel que fa a les denúncies esmentades començaren per les que es fan a la política vacil.lant del govern, i en concret a les concessions d'indults a cubans amb motiu de l'onomàstica reial:

"Hemos leído en un periódico que con motivo del santo del rey han sido puestos en libertad tres mil filibusteros cubanos que había en las cárceles de la isla de Cuba.

Pues bien, á estas horas dos mil quinientos de ellos están en la manigua haciendo fuego á los españoles.

No se puede negar que el sistema de benignidad preconizado por toda clase de afemeninados está dando óptimos frutos.

Se puede ser compasivo con los que son susceptibles de tener memoria y ser agradecidos; con esos hijos espurios que maman en las charcas de Cuba el odio á España, con esos no."

Preconitza tractar-los amb duresa, amb més duresa

de la que sembla voler o poder utilitzar el govern dinàstic. Com diu Serrano, optaren per una política maximalista -"quisieron ser más y mejores que los monárquicos, pero en su propio terreno, en vez de parecer otros."⁽¹⁹⁶⁾

La política vacil·lant i passiva del govern també és denunciada pel que fa a la repetició sovintejada de desembarcaments d'insurrectes a les costes de Cuba.

Les traïcions denunciades són les no suposades, és a dir, les col·laboracions imprevistes amb els insurrectes. Els sectors dels que procedeixen són els advocats, els comerciants, els metges. S'acaba per veure que el que es té al davant és tot el poble cubà:

"La casi totalidad de los nacidos en Cuba, pertenezcan al partido que pertenezcan, son laborantes."

Això suposa un canvi en la comprensió del fenomen clarament diferenciada ara de les visions de la guerra de Cuba com un conflicte contra negres ressentits i bandits. El que passa és que la dreta republicana davant d'aquesta constatació no reelabora les seves propostes en el sentit de cercar noves sortides, o de plantejar la descolonització.

Senzillament el que faran serà dotar el seu colonialisme d'una virulència més marcada, la que neix de la sensació d'impotència i de la consciència de la irreversibilitat dels fets. Aquesta posició els justificarà en la seva defensa del mètodes criminals de Weyler, quan ja no hi havia que el defenses.⁽¹⁴⁷⁾

A partir de l'octubre del 1897 aquests mateixos sectors tornaran a defensar la idea de l'autonomia. El moment és clar: hi ha l'intent dels liberals de concedir l'autonomia des del govern central.

Trobarem articles defensant els autonomistes cubans i la persona de Labra. També declaracions de centres republicans dient que en el cas de que l'autonomia fos concedida per una república tindria moltes més possibilitats d'èxit en l'intent de tallar la insurrecció.

Quan l'autonomia es concedeix, a primers de desembre la premsa republicana reacciona alegrant-se, en primer lloc, de la seva concessió per part dels liberals dinàstics. Ara bé, considera, en general, que amb la guerra no podrà aplicar-se, per tant, crida a establir negociacions de pau amb els insurrectes, implantant, d'antuvi, la fi de les hostilitats. Altres objeccions van en el sentit d'afirmar que l'autonomia pot perjudicar, a curt termini, la producció nacional; però també en aquest cas veuen clar que si no es concedeix, a més de perdre's Cuba, hi haurà una guerra ruïnosa per a l'economia espanyola. (148)

Les possibilitats reals d'aquesta autonomia no podran arribar a valorar-les els republicans. Abans esclatarà la guerra amb els Estats Units. L'últim fet que centra l'atenció republicana abans del conflicte amb els nord-americans serà precisament la voladura del "Maine". Després d'uns primers moments de descripció dels fets sense entrar en anàlisi de les causes possible, es passa a valorar les diferents hipòtesis. La idea de l'accident és la sostinguda de manera general, encara que s'afirma que hi havia motius perquè fos qualsevol dels sectors interessats. (149)

- - - - -

Ja hem comentat que el problema de qui devia dirigir la iniciativa militar espanyola dividí els republicans.

Resulta si més no curiós observar els plantejaments que tenia la dreta republicana pel que feia a la direcció del conflicte militar a Cuba. Efectivament, aquesta dreta a través del seu òrgan de premsa -"La Publicidad"-, va convertir-se en la principal força política valedora de la figura de Weyler al capdavant de les operacions militars de l'exèrcit espanyol.

De fet l'interès per la figura de Weyler -especialment recordat a Cuba fins els nostres dies- dels possibilistes i nacionals era anterior a l'esclat de la darrera insurrecció cubana. L'any 1894, el nomenament de Weyler com a capità general de Catalunya era ben acollit per "La Publicidad", que resalta el caràcter liberal i proteccionista de la nova autoritat. (150)

Els esdeveniments militars sota la direcció de Martínez Campos no semblaven agradar gaire els republicans. El breu suport inicial a la política de reformes s'estroncà amb l'avenç dels patriotes cubans. Creiem, però, que la malvolença s'explicava tant per la moderada i dialogant política de Martínez Campos, com pel record de Sagunt. Així s'explica que no fossin només els republicans nacionals els que demanaren el seu relleu. També els progressistes, pel desembre del 1895, plantejaven que davant la greu situació que es vivia a Cuba calia canviar la direcció militar, tot i que aquest sector no renunciava a cercar possibilitats d'acords negociats. (151)

La campanya republicana per la substitució de Martínez Campos culmina en els primers dies de l'any 1896. El dia 7 de gener, "La Publicidad" publica una carta del

general Weyler, prèviament publicada en un diari de València, i que parla de la situació a Cuba, manifestant la seva preocupació pel tombant dels fets, i implícitament, per la política militar manada davant la insurrecció. Per justificar la publicació d'un text d'aquestes característiques, el diari dirà:

"¿Tan sobrados estamos de grandes prestigios militares, que podamos contribuir injustamente á disminuir el de un soldado que puede ser muy bien, dentro de poco, una esperanza de España en Cuba?"

L'al·lusió és clara. Weyler és una alternativa a l'actual direcció político-militar a Cuba.

El dia 9 el mateix diari reproduïx, sota l'epígraf Con la opinión, un telegrama enviat al president del Consell de Ministres pels diputats -tant a Corts com provincials-, pels regidors i ex-càrrecs republicans. El contingut és una exigència de canvi en la direcció militar i política a l'illa; demana la substitució de Martínez Campos.

Quan per fi es produeix el relleu, "La Publicidad" l'acull amb joia:

"Por fin ha sido relevado el general Martínez Campos, y excusamos decir el gozo que experimentamos y las esperanzas que de nuevo han vuelto á renacer en nosotros."(152)

Amb motiu de l'embarcament de Weyler cap a Cuba el mateix diari publicarà, al costat d'un gravat del general, uns comentaris extraordinàriament favorables a l'home que pensaven iniciaria una nova etapa d'intervenció i d'iniciativa espanyola a les Antilles. Esperaven que trenqués amb una dinàmica que comparaven amb la que havia tingut Pi amb els cantonalistes durant la I República.

ca i que havia comportat el fracàs d'aquesta. Resulta extraordinàriament interessant aquesta comparació. Més si tenim en compte de qui procedeix: dels hereus polítics de Castelar. No es pot dir que es frustessin les seves esperances:

"El general Weyler aplicaba en Cuba un duro sistema de concentración de los campesinos en zonas controladas por el Ejército."(153)

Aquesta política extraordinàriament agressiva del general Weyler provocarà reaccions negatives a la península; però -des del primer moment fins al final de la seva presència a Cuba- els possibilistes defensaran a tort i a dret, el general. I no pas contra l'esquerra republicana, sinó, com reconeixia "La Publicidad", contra una mena de coalició anti-weyleriana que incloïa des de carlins i monàrquics fins a revolucionaris i separatistes.

Els retrats que donava del general destil.laven un cert lirisme clarament deslligat de la personalitat que es dedueix de la seva actuació a Cuba:

"Es el general un hombre serio, espíritu severo, atento al deber, que cumple siempre con formalidad, enemigo del reclamo y de la exhibición teatral, y esta modestia que caracteriza su conducta le ha retraído de los procedimientos vulgares con los que suelen labrarse tantas reputaciones."(154)

En el darrer terç del 1896 les crítiques a Weyler troben encara una reacció més dura entre la dreta republicana. Hi ha, per a ells, una clara campanya de desprestigi que s'extén al general Blanco, i la seva actuació a les Filipines. Aquesta campanya sorgeix de la premsa oficial i oficiosa, i "La Publicidad" no hi sap veu-

re quins propòsits hi ha al darrera. Quan l'any 1897, per l'octubre, es comenta el relleu definitiu de Weyler s'arriba a acusar a la pròpia regent d'ésser contrària a la política de duresa del general, i també, de pressions dels Estats Units que tenen en determinats polítics de Madrid cert ressò. "La Campana de Gràcia", que en els anys 1893-95 havia adoptat una certa independència respecte dels possibilistes i una certa distància amb "La Publicidad", torna ara a manifestar-se en la mateixa direcció que el diari d'Eusebi Corominas. És l'argument dels Estats Units el que farà servir amb més interès:

"Lo general Weyler es un home que sab ahont vá; pero desgraciadamente, apenas pren una direcció convenient, salvadora, 'ls Estats Units, qu'en la tragedia de Cuba fan de apuntador, ficats sempre dintre de la conxa, apunten lo paper al govern de'n Cánovas, y'l capitá general de l'isla 's queda desempenyant lo paper desairat del home que amenassa y no pega."

No obstant, creiem que la interpretació més interessant del rebuig a la política de Weyler la farà Genaro Alas. No és tant entre els polítics peninsulars on es troba el problema, sinó entre determinats sectors socials de Cuba que amb la política de convertir tota Cuba en un camp de batalla ha perjudicat greument la producció agrícola i les manufactures derivades. Alas recorda com l'any 1895 es demanava que Weyler substituís Martínez Campos i que una política d'extermini reemplaçes a una política contemporitzadora. Ara, pel juliol del 1897, els mateixos que demanaven el canvi, critiquen l'actuació duríssima de Weyler. La raó: l'excessiva influència de la Unión Constitucional "patrocinada por Romero Robledo", i que és la representació política dels

"riquíssimos hacendados" que han patit greus pèrdues en les seves collites per les campanyes d'extermini de Weyler. Alas acaba dient:

"Yo creo que todo debe cambiarse en Cuba, sistema de guerra, general, sistema político, y por encima de todo el espíritu del Gobierno español favorable á la Unión Constitucional. Esto último es lo más necesario y lo más difícil, porque no hay confianza en los presentes sucesores." (155)

Mai deixaran, en resum, de defensar Weyler. Encara que el novembre del 1897 hagin de justificar el suport que li han donat i la possible compatibilitat amb les conviccions que deien defensar immediatament abans i durant els primers mesos del conflicte. La justificació la realitza el mateix Eusebi Corominas dient:

"¿Es que habíamos renunciado á nuestras convicciones autonomistas? De ningún modo. Comprendíamos la imposibilidad de aplicarlas; sabíamos que aplicándolas no restaríamos á la insurrección un solo partidario; estaba además en duda, próxima á desaparecer, nuestra soberanía en Cuba, y por esto opinamos, aconsejados por el patriotismo que antes que todo debía España afirmar por modo indudable su soberanía en Cuba, después de cuyo hecho cabría la declaración y el otorgamiento del régimen autonómico." (156)

Quan Weyler retorna a Espanya, "La Publicidad" l'acollirà amb articles entusiàstics. Les lloances a la seva figura i a la seva actuació seran constants, també a les seves primeres intervencions públiques a la península. Aquesta posició, gens matisada, motivarà agres polèmiques amb la premsa catalanista, com "La Renaixensa", o amb determinada premsa republicana de tall popular, com "El Diluvio", les quals no es cansaran de repetir i posar en relleu les brutalitats d'uter a terme per Weyler a Cuba. (157)

II.B.5. Repercussions a la vida política espanyola de la crisi colonial.

El problema cubà presenta per als cubans unes possibilitats reals de modificació de la situació política dins de l'Estat. Amb això no volem dir que aquestes possibilitats fossin reals en la seva totalitat. Com en d'altres aspectes del present treball aquí el que ens interessa fonamentalment, és donar a conèixer el que els republicans poguessin pensar, la imatge que ells s'havien creat de la realitat.

En aquest sentit cal deixar clara la idea generalitzada de les repercussions definitives que podia tenir. La implicació de la monarquia era massa evident, per als republicans, com perquè una sortida desfavorable als interessos espanyols no conduís d'una manera clara i irremediable a la desaparició o transformació del règim de la Restauració.

Això va fer que els partidaris d'un programa únic, governamental, de realitzacions immediates, i alhora de la configuració d'una força republicana única, coherent i amb voluntat de govern redoblessin els seus esforços i les seves crides unitàries:

"Nunca ocasión como la presente para demostrar los partidos republicanos su previsión, su amor á la patria y á la libertad."

A més, aquest moment és favorable per tal com les forces monàrquiques estaven debilitades i dividides. La crida a la unitat es dirigeix a totes les forces no federals. (158)

Aquesta articulació proposada va acompanyada per

l'intent de recuperar Castelar per a la vida política activa, i en concret per encapçalar aquesta indispensable, però molt difícil, unitat republicana de característiques programàtiques molt moderades. (159)

Al mateix que es crida a la unitat republicana per aportar alternatives serioses al buit de poder, s'invoça al poble espanyol. Per què? Doncs perquè segons les forces republicanes, fins i tot les més conservadores, davant les desfetes colonials provocades per la ineficàcia dels dirigents polítics de la Restauració, només el poble espanyol pot fer front a la situació:

"Levántese España, porque está en peligro todo su porvenir, toda su dignidad y todo su prestigio.

Únanse todos; para defender nuestra bandera no debe haber más que españoles."

Bárrase si es preciso todo lo que estorbe; pero que España se salve y se conserve una, indivisible, lo mismo en América y en Oceanía, que en Europa.

¡Viva España!" (160)

Enmig de les crides patriòtiques hi ha dissimulades amenaces al que cal esborrar.

Per l'abril del 1898, amb la intervenció cada cop més directa dels Estats Units, s'intensifiquen les crítiques al sistema. Sobretot en el sentit de dir que hi havia una desconexió entre la societat i les institucions que la representaven. La raó és que aquestes institucions no van a defensar el que el poble(?) considera essencial, sinó interessos purament circumstancials, moltes vegades vinculats a homes amb influència a les possessions colonials. En aquest sentit quan es reivindica la "conjunción entre el Gobierno, el pueblo y el ejército",

no s'està dient res més que calen un altre tipus d'institucions. (161)

Una manifestació clara de la impossibilitat de cercar aquesta unió o entesa entre els tres estaments dins del sistema de la Restauració -segons els republicans- seria la prevenció amb què el govern rep les manifestacions patriòtiques del poble amb motiu de la declaració de guerra amb els Estats Units. Aquest temor del govern al poble, a l'opinió pública, es manifestaria tant en la declaració de l'estat de setge com en el tancament de les Corts, en els mesos de maig i juny.

El primer fet és contemplat com una declaració formal de lluita entre el govern i la nació, com una mena de guerra civil que es produeix en els mateixos moments en que els poble espanyol és atacat des de l'exterior:

"Comienza el imperio de la tiranía. En los mares de oriente y de occidente nos atajan el paso los yankees pérfidos enemigos de esta querida patria, expoliadores brutales de nuestra soberanía en las Antillas y en Filipinas. En tierra de España los desvergonzados restauradores se amparan del estado de sitio, para imponerse al país, para cerrar la boca al pueblo, para obligarnos á soportarles un día más, el tiempo necesario para liquidar sus negocios y ponerse á salvo."

Altres cop sorgeix la idea d'aquells interessos "puramente circunstanciales" com a oposats als interessos de la "patria". Acaba l'article dient:

"El Estado de sitio en estas circunstancias es cosa análoga á la guerra civil, declaración formal de lucha entre el Gobierno y la nación."

El tancament de les Corts es presenta com un intent de Sagasta d'eludir les seves responsabilitats davant la societat. El polític liberal no vol haver de respon-

dre de res.

Malgrat aquestes crítiques els republicans no poden deixar, en el moments en què esclata el conflicte amb els Estats Units, de fer crides a la unitat de tots els espanyols. Sorgeix de nou la idea d'una treva interior, però ara acompanyada de l'amenaçadora idea que, si hi ha un "Sedan", llavors queda clara l'alternativa republicana; tanmateix, mentrestant, cal la unitat davant l'enemic comú: els ianquis. (162)

Les crítiques al sistema de la Restauració prenen tons molt concrets. Per exemple el cas Moret, el qual es considera molt vinculat a determinats interessos estrangers -britànics en concret- i poc favorable als interessos nacionals. Se l'acusa de debilitat, ineficàcia i per damunt de tot d'una deliberada actitud obstruccionista de qualsevol mesura decisiva per restablir l'autoritat de l'Estat espanyol en el panorama internacional. La seva retirada del gabinet ministerial -el maig del 1898- és acollida, així, amb gran satisfacció. És una mesura que presenta el futur molt més clar.

Però és que determinats republicans anaren molt més lluny, com Salmerón en les seves intervencions al Congrés dels diputats, dels dies 16 i 17 d'abril, amb motiu del desastre de Cavite. En aquestes intervencions Salmerón posa en qüestió, fins i tot, a la Regent. No oblidem que abans els republicans ja havien acusat Maria Cristina de treballar per la substitució de Weyler al front de les operacions militars a Cuba. (163)

El que, d'altra banda, temien els republicans era que el buit de poder pogués portar a alternatives dicta-

torials i/o militaristes. Pel març del 1895 ho denunciava "La Publicidad", després d'analitzar la situació amb tons pessimistes:

"...sostenemos dos guerras, una en Cuba y otra en Filipinas; teniendo á la vista el estado precario de la industria, del comercio y de la agricultura; nos sentimos dolidos y llenos de amargura ante las causas que han obligado á la caída del gobierno liberal..."

Acaba afirmant que Espanya està "á dos dedos de la dictadura y á merced de la espada del más afortunado general." (164)

En darrer terme els republicans veuen una repercussió claríssima en la vida política espanyola dels afers colonials. A mida que s'apropa el desenllaç de les guerres colonials va prenent cos entre els publicistes republicans la idea d'un paral·lelisme entre aquest desenllaç de les guerres colonials i la fi del sistema de la Restauració. Creuen que la caiguda de les darreres colònies espanyoles, de manera prou traumàtica, arrossegà amb elles la desfeta del sistema creat per Cánovas l'any 1876. (165)

No totes les repercussions, observades pels republicans, de les crisis colonials en la vida espanyola són directament polítiques. També posen l'accent en l'afirmació exagerada d'una crisi econòmica d'enormes proporcions provocada directament per les guerres colonials.

Al llarg dels mesos de maig i juny "La Publicidad" parlà d'una crisi econòmica generalitzada. Crisi que concreta en diversos sectors de la producció a Catalunya, però molt especialment a la indústria suro-tapera.

També trobem, per acabar, referències a comissions

d'obriers que visiten a les autoritats governatives, especialment ajuntaments, molt preocupats per "el aflictivo estado de las clases obreras, por virtud de la crisis traída por las guerras coloniales é internacional, y la necesidad" que les autoritats i les classes privilegiades intervinguin. Aquestes iniciatives compten amb el suport directe o indirecte de l'opinió republicana. (166)

Cal aclarir que no es tracta d'esbrinar les dimensions d'una crisi econòmica, que no sembla ni de bon tros tenir les característiques denunciades per aquestes comissions, sinó entendre les dimensions que li atribuen les classes populars, al mateix temps que fer constatar la utilització que en feien els republicans, els quals veien confirmades així les seves més negres suposicions sobre el futur d'un país que coneixia en aquells mesos una crisi de profundes dimensions, però una crisi, abans que tot, de caràcter colonial.

II.B.6. El paper dels EE.UU. en la crisi colonial.

Els Estats Units eren un model de república per a molts dels republicans catalans i espanyols. Especialment per aquells que creien en la viabilitat de la proposta federal. No obstant, els republicans s'hauran d'enfrontar a uns fets que col·locaven la república nord-americana davant per davant dels interessos colonials espanyols.

L'any 1895 tenen ressonància en els medis republicans els acolliments que algunes iniciatives nord-americanes havien tingut a la premsa internacional. Iniciatives que

alguns republicans entendran com la primera intervenció yanqui en l'afer cubà. Tot i que els insurrectes cubans, en aquestes mateixes dates, entenien la posició dels Estats Units com estrictament neutral, i en tot cas dificultadora de la sortida d'expedicions dap a Cuba d'emigrats, des de les costes continentals.

La reacció més virulenta dels republicans es produirà el març del 1896 davant la declaració "anti-espanyola" del Senat dels Estats Units. Declaració motivada directament per les pràctiques político-militars de Weyler, i que és interpretada com una declaració de bel·ligerància a favor dels insurrectes.

Aquesta reacció consistirà en convocar manifestacions de repulsa. Manifestacions que impulsaran tant el Partido republicano nacional com l'esquerra progressista i que seran reprimides pel govern conservador àdhuc amb la utilització de l'exèrcit.

La intervenció nord-americana d'aquests mesos tornarà a revifar entre els republicans de tots matisos el patriotisme que s'havia anat esllanguint amb l'evolució dels fets militars a Cuba.

Altres cop tornen a publicar-se articles que defensen la importància de la unitat interior davant l'enemic exterior amb la retòrica buida dels primers mesos de guerra.⁽¹⁶⁷⁾

Malgrat tot, durant aquest període crític de les relacions hispano-americanes, no tots els republicans varen deixar de confiar en els Estats Units. És ben coneguda la posició de Pi i Margall en aquest sentit. I els federals catalans seguiren aquesta línia. Trobem

referències aïllades però significatives que deixen entreveure que l'actuació de la potència americana en el conflicte cubà és motivada essencialment pel desig de justícia que impulsa la política exterior dels Estats Units, i no pas per cap desig d'expansió a costa d'altres països i societats.

Així "El Nuevo Ideal", de Mataró, l'agost del 1897 i en analitzar el conflicte colonial en sentit ampli, no podia deixar d'exclamar amb tota ingenuïtat

"¡Felices los americanos, que no dodician colonias!"(168)

Aquests sectors, malgrat tot, estan aïllats i hauran de modificar el to de les seves afirmacions a mida que el conflicte s'encamini cap a un enfrontament directe entre Espanya i els Estats Units.

Encara uns dies abans que es proclamés la guerra, Genaro Alas, l'articulista clau en matèria militar i colonial de "La Publicidad", sostenia que calia una entesa amb els Estats Units. Que si l'autonomia, per l'abril del 1898, ja no podia donar els fruits que hagués pogut donar d'haver-se aplicat el 1895, per la desesperació en la qual havien caigut els cubans, llavors l'alternativa era clara: superar l'antipatia que es tenia pels ianquis i arribar a un acord amb ells que garantís la sobirania espanyola a Cuba. (169)

La guerra posarà fi a totes aquestes suposicions. Com pel 1896, en el 1898 l'amenaça propera intensificà les reaccions patriòtiques dels republicans.

El 8 d'abril, disset dies abans de l'esclat de la guerra es recordà que "el partido republicano no puede permitir que sufran menoscabo ni el decoro ni la inte-

gridad de España", i que, per tant, calia exigir a tots els sectors de la societat espanyola que possessin les seves forces al servei de la defensa nacional.

Els dies 9 i 10 es reacciona bruscament davant les iniciatives per fer un armistici a Cuba. L'acció la desenvolupa el govern d'esquena a les Corts, i aquest és el primer argument de la crítica republicana, l'altre és que un armistici suposaria el reconeixement de la bel.ligerància als insurrectes, a la qual cosa s'oposen decididament els republicans.

El dia 11 d'abril, es recullen a "La Publicidad" les afirmacions del ministre de la Guerra, general Correa, en el sentit que l'únic que ha fet el govern és prendre l'acord de no hostilitzar l'enemic, però no fer un armistici, car això suposaria, efectivament, el reconeixement de la seva importància com a força organitzada davant l'exèrcit espanyol.⁽¹⁷⁰⁾

A partir d'aquestes dates, i fins a l'esclat de la guerra amb els Estats Units, la premsa republicana barcelonina serveix de caixa de ressonància de les agitatsacions socials de caràcter xovinista. Com en casos anteriors, "La Publicidad" comença per destacar que d'altres ciutats s'han adelantat a Barcelona en manifestar col.lectivament la seva preocupació pels esdeveniments: Madrid, València,.... I també que, com altres vegades són els estudiants els encarregats de dur endavant aquestes mobilitzacions. Estudiants de l'Institut i de la Universitat que, repetint el vell ritual, xoquen amb la policia al crit de "¡Viva España!", i es presenten davant la redacció del diari, que, d'aquesta manera, torna a agafar un paper inspirador de primer ordre en

aquesta agitació nacionalista.

El que convé destacar, de nou, és com aquestes manifestacions esdevenen un instrument polític per part de la dreta republicana. No només a les Antilles, també aquí pretengueren els republicans ser més contundents que els monàrquics, però en el seu terreny, en el camp del colonialisme i el patriotisme buit de qualsevol reminiscència liberal.⁽¹⁷¹⁾

No tractarem aquí el desenvolupament de la guerra, només direm que aquesta serà ben rebuda per la premsa republicana. És com si en les setmanes anteriors -manifestacions, rumors, ultimàtum- s'hagués acumulat un grau de tensió que per fi es pot deslliurar a través de l'exaltació irracional produïda per la declaració de guerra. Els encapçalaments dels articles de primera plana a "La Publicidad", dels dies 24 i 25 d'abril són un fidel reflex del que diem, ¡Respiramos por fin! i Entusiasmo nacional: l'alleujament de la tensió i la irracionalitat xovinista amb que és superada.⁽¹⁷²⁾

Quan es produeixi faran algunes recomanacions tàctiques -trencar el bloqueig naval com a objectiu prioritari-, carregaran l'accent en la responsabilitat de Moret -amb Cánovas, arriben a dir, la Marina estaria més preparada-, i davant les primeres notícies dolentes, tant de Cuba com de Filipines -Cavite- reaccionaran redoblant el seu patriotisme en articles encapçalats per titulars ressonants com ¡Viva la honra nacional! i d'altres del mateix estil.

En darrera instància sempre hi ha l'oportunitat de recórrer altre cop a les explicacions racistes, ara

no de negres contra blancs, sinó d'anglosaxons contra llatins. A l'article Odio de razas, publicat a "El Demócrata", de Mataró, ja pel 19 de maig, es dirà:

"Esto viene á significar el actual conflicto. La raza anglosajona, pérfida enemiga de la raza latina, aprovechando toda ocasión de herirla."

Arriba a sortir, en aquest text, fins i tot Gibraltar!! (173)

Els republicans enduts per la histèria patriòtica, rebutjaran també indignats, el proposat arbitratge del Vaticà entre Espanya i els Estats Units.

Dins d'aquest context d'exaltació heròica i d'odi anti-ianqui es desenvoluparan també els actes organitzats per tal de recaptar fons per atendre els soldats ferits, i sobretot malalts, procedents de la guerra. La darrera activitat a la que es veieren abocats els republicans en aquesta participació indirecta i molt poc lúcida en el desastre colonial. (174)

II.B.7. Filipines.

El conflicte de les Filipines sempre va ocupar un lloc secundari en l'actuació dels republicans catalans. Aquest fet no resulta estrany, ben al contrari, connecta amb les posicions de la societat catalana i espanyola al respecte. Cuba sempre serà el centre del conflicte, el centre principal d'atenció de l'opinió pública en els anys del conflicte.

Es parla de Filipines sobretot a partir de la insurrecció, a finals d'agost del 1896.

Les referències anteriors al conflicte són escasses. El que hi ha són algunes declaracions aïllades de l'Associació Hispano-Filipina, entitat presidida pel maçó i republicà possibilista Miguel Morayta, i recollides pels diaris i periòdics republicans. Només un exemple; l'octubre del 1890 el comitè executiu de l'associació elabora una circular en la qual demanava una representació a Corts per les Filipines, entenent aquesta representació com un vincle d'unió més amb la península, i com a mesura de justícia.

En aquest cas trobem també la resposta dels federals al plantejament de la circular. La rebutgen en la mesura que volen la federació, i no pas la unió, "así de Filipinas como de todas las provincias que integran la nacionalidad española".

De fet com passà a Cuba, els republicans no varen parlar gaire del problema colonial fins l'esclat de la insurrecció. I quan ho varen fer va ser intentant tractar els problemes d'aquests territoris com si fossin del mateix tipus que els problemes dels pobles peninsulars.

També, encara que molt aïlladament, els republicans catalans varen acollir algunes de les reaccions motivades per la política repressiva menada per les autoritats civils i militars a l'arxipèlag. L'any 1892 donaran a conèixer el rebuig de la colònia filipina a Barcelona per la deportació de l'escriptor José Rizal, sota la responsabilitat del governador Despujols. No es pot oblidar que la detenció de l'any 1892 és l'antecedent immediat de l'execució del 1896.

També hi ha alguna referència prèvia a la necessitat d'acabar amb conflictes aïllats dins l'arxipèlag, com a Mindanao. Això es fa en un moment en que han començat els problemes a Cuba. I dins de la voluntat de netejar qualsevol conflicte paral·lel que desviï l'atenció de la qüestió central: Cuba. (175)

Quan es comença a parlar de les Filipines un cop començat el conflicte insurreccional es fa considerant-la com una mostra més de l'herència de la Restauració. Més encara, allà és on es pot veure amb tota claredat els efectes negatius de la política dels governs conservadors i liberals; perquè, a diferència de Cuba, a Filipines no hi ha interessos estrangers que fomentin la insurrecció. En el cas filipí els orígens del conflicte es troben en el mateix interior de la societat filipina.

En el moment d'intentar esbrinar quines són aquestes raons del malestar que ha portat a l'aixecament, es queda l'opinió republicana amb la dels obstacles posats als nuclis autòctons en les seves possibilitats d'ascens social i professional per part dels peninsulars.

Arriba "La Publicidad" a concretar aquests sectors socials: advocats, eclesiàstics, soldats, ... Aquells que poden fer carrera a l'aparell de l'Estat o de l'Església i que es veuen obstaculitzats injustament per homes procedents de la península. (176)

Un altre motiu adduït com a explicació sorgirà més endavant: el domini que damunt la societat filipina exer-

cien els ordes religiosos, bloquejant l'entrada d'aires nous i liberals a les illes, al mateix temps que col·laborant amb la política de submissió social i política de la població filipina. Consideran, doncs, als ordes religiosos com el principal obstacle que s'ha trobat per tirar endavant qualsevol reforma administrativa.

De tota manera cal tenir present, en parlar d'aquest darrer argument, que fou utilitzat sobretot a partir de l'ofensiva conservadora contra la maçoneria a les Filipines, que ja hem comentat en el decurs del present treball.

En una polèmica d'ordre molt similar, els republicans rebutjaren la idea -difosa per sectors conservadors dinàstics- que educar els pobles colonitzats, o millorar les seves condicions culturals, és afavorir el separatisme a la llarga. Diuen que si a les Filipines hi ha queixes no són perquè hagin après el castellà, sinó per les injustícies que han hagut de suportar.

En això coincidien amb algunes afirmacions públiques fetes per frares missioners que s'estaven a les Filipines. Vegis si més no la carta que el frare Teodoro Jimeno envià, des de la missió de Bambang al Pare provincial de les Missions del Sagrat Orde de Predicadors a Formosa, Xina, Tong-King i Filipines, datada el 8 d'agost del 1892. Malgrat la seva extensió en reproduïm la part central:

"Confiaba que con la recomposición de los caminos antiguos, y apertura de otros nuevos, distribuidos los trabajos equitativamente, desaparecerían las dificultades grandes que había que vencer para que los niños asistiesen con asiduidad á las escuelas, único modo de ir preparando generaciones futuras de cristianos, y cristianos fervorosos, que, al mismo tiempo que adorasen á Dios, reconociesen la

amorosa cautela de la magnánima España; y al mismo tiempo que despreciasen sus ridículas supersticiones, convirtiéndose al culto del verdadero Dios y Señor, entrasen á disfrutar de las ventajas consiguientes á la vida civilizada y digna de hombres, á la que la Religión y la Patria, tanto tiempo ha, les invita. Pero sin poder decir en qué consiste, lo cierto es que las esperanzas no se realizan. Y que si bien ha mejorado algo esa Misión con respecto al año anterior, no desaparecen, sin embargo, todas las grandes dificultades; y las esperanzas la mayor parte de las veces se agostan en flor".

Aquesta carta insisteix: la manca de vincles entre Espanya i importants sectors de la població filipina no respon tant a la possible educació com a la fam i l'aïllament i els abusos comesos per les guarnicions militars destacades en petites localitats. (177)

Quan es produeix l'aixecament general a les Filipines, els republicans ja han pogut comprovar l'evolució dels esdeveniments a Cuba, han vist les grans dificultats sorgides per fer front militarment a una insurrecció independentista. Encara que a les Filipines hi ha un avantatge important en relació a Cuba -la llunyania dels Estats Units que, a més, no estan implicats, inicialment, en el conflicte- les propostes republicanes estan molt marcades per l'anterior experiència cubana.

Les propostes de la dreta republicana, que són, no cal dir-ho, les més concretes que neixen en aquest camp polític, van pel cantó d'enviar soldats peninsulars -uns deu mil, dirà "La Publicidad"-, llicenciar el soldats indígenes, desarmar-los -car són susceptibles de passar-se al camp dels insurrectes, o en tot cas de debilitat en els combats-, i de construir casernes forti-

ficades allà on la rebel·lió pot obtenir uns suports perillosos per a la presència espanyola: els ravals de Manila.

Malgrat tot hi ha una insistència gran en evitar qualsevol intent de precipitar la solució del conflicte:

"...huyamos de querer apresurar la pacificación de Filipinas á fuerza de hombres y dinero. Si el problema requiere tiempo, tomemos tiempo..."

La precipitació pot dur a cremar l'exèrcit colonial i a allargar de manera innecessària i traumàtica la guerra. Cal adequar l'esforç militar a l'evolució mateixa del conflicte. Així, si en un primer moment es fa imprescindible la intervenció del gruix de l'exèrcit colonial per desfer el nucli gros dels insurrectes, que es faci. Però si un cop s'aconsegueix això hi ha nuclis de filipins que continuen la seva lluita utilitzant les tàctiques guerrilleres, llavors l'exèrcit espanyol haurà de fer el mateix, utilitzar la mateixa tàctica. No fer servir grans contingents, sinó petites unitats especialitzades.

Això, amb una doble finalitat. Aconseguir èxits importants i evitar que la població no involucrada directament en l'enfrontament amb l'exèrcit espanyol acabés per veure en aquest una força d'ocupació prepotent que impedis el normal desenvolupament de la vida d'aquelles comunitats.⁽¹⁷⁸⁾

Quan s'arriba a la pau amb Aguinaldo, els mateixos homes del republicanisme intentaran que s'adopti una actitud de reconciliació i no pas d'exacerbació de les

tensions. A "La Publicidad" apareix una Carta de Madrid, signada per "Felipe", pseudònim que feia servir Miguel Morayta. En aquesta carta comenta les iniciatives de pau a les Filipines. Lamenta que hi hagi pressions a la premsa espanyola per a no respectar els vençuts. Aquest respecte és, per Morayta, l'únic factor que pot garantir la irrepetabilitat de l'aixecament insurreccional.

En tot cas queda clara la gran vinculació que tenia aquest polític madrileny amb la societat filipina, i no dubtem que en expressar els anteriors punts de vista ho feia en nom d'un sector significatiu de l'opinió pública filipina. (179)

Per acabar amb les relacions amb les Filipines hem de dir que el que a vegades trobem són referències, no estrictament polítiques, en la correspondència privada d'algun dels caps del republicanisme peninsular sobre la seva relació amb aquell arxipèlag. Encara que marginals pel que fa al conflicte dels anys 1896-1898, ens serveixen per donar una visió més propera del tipus d'interessos personals que es podien bellugar en aquestes qüestions.

La realització d'una exposició de productes filipins a Espanya, fa que Pi i Margall demani a Víctor Balaguer que intervingui per tal de col·locar un jove conegut seu en la comissaria creada per organitzar l'exposició.

El mateix Balaguer rebrà diferents invitacions i salutades per part de l'associació comentada, signades pel seu president, Morayta, que expliquen les connexions que, a més de la influència de Balaguer a Madrid, cercava Pi

i Margall.

Resulta evident que no foren aquestes qüestions les que afectaven el fons de les decisions republicanes en parlar d'aquelles terres, però no està de més recordar-les en la mesura que completen un panorama d'interessos no sempre del tot clars. (180)

II.B.8. Les posicions abandonistes entre els republicans.

Hem insistit que amb el conflicte de Cuba i Filipines es torna a produir l'afirmació de la necessitat d'una treva interior, del silenci pel que fa a les responsabilitats del sistema polític de la Restauració en l'esclat del conflicte.

També hem dit, però, que aquesta treva es trenca abans que en el cas del Marroc, per posar un exemple immediat. I que les causes foren, tant les discrepàncies produïdes respecte de la direcció del conflicte cubà com per la crítica posició dels federals, sobretot en la recta final del conflicte.

Però el que sí que resulta un important motiu de conflicte, que trenca amb aquest silenci, amb aquest oblit de les diferències, és la qüestió de la contribució de sang dels sectors populars. De la injusta participació en el servei militar.

L'agost del 1895, "La Bandera Progresista" denunciava des de les seves planes el problema:

"Se van (a Cuba) tan sólo los desheredados de la fortuna; se van los pobres, aunque mueran la industria y las artes; pero no se van los ricos; no se van los potentados;..."

En la denúncia d'aquesta situació s'arriba a parlar, en aquest mateix estiu del 1895, dels guanys obtinguts per la "Transatlántica", pel marquès de Comillas, amb el desplaçament de l'exèrcit a les colònies. Mentre uns sectors de la societat són arrossegats a la guerra, d'altres se'n beneficien, i això no poden oblidar-ho aquells corrents republicans que tenen uns lligams més estrets amb els sectors populars. (181)

Doncs bé, aquest motiu de discrepància interior porta a viure situacions de rebuig actiu o passiu de la guerra per part de sectors concrets de les classes populars catalanes i espanyoles, des d'agitacions a Galícia fins a manifestacions de mares a Saragossa, passant per la pura i simple deserció.

Quina valoració feien els republicans dels desertors?

En el cas dels sectors radicals queda clar que hi havia una certa valoració positiva; alguns dels desertors ho eren -per aquest sector republicà- per veritable patriotisme. Pel que fa a la dreta republicana la valoració és molt negativa. Emili Junoy, en una crònica per a "La Publicidad" feta des de Vichy parlava del gran nombre de desertors espanyols que recorren les terres del sud de França, i encara que justificava en part la seva postura per la nefasta actuació governamental, no pot deixar de considerar-los com a ignorants i covards, i d'utilitzar expressions de duresa amb ells.

Serà aquest mateix sector del republicanisme conservador el que intentarà desprestigiar les agitacions

antibel·licistes. Això és molt clar en el cas de Saragossa. Pel juliol del 1896 té lloc una manifestació de mares de soldats en contra de la participació dels seus fills en el conflicte. "La Publicidad" no té cap consideració en parlar de que tot és producte de les maquinacions dels "filibusteros":

"También en Zaragoza parece que trabajan los filibusteros, y ellos son los que han movido á las madres de los soldados á que hagan la manifestación de que hablan los periódicos."

En el mateix diari que trobem aquesta "crònica", i dins del servei telegràfic del mateix dia, es recull una notícia policial sobre l'existència d'un "club filibustero" a Saragossa, que treballa pels interessos dels independentistes cubans dins de la península. L'objectiu és clar; es tracta de desprestigiar les manifestacions de mares de soldats en contra de la guerra, que d'algun manera eren la manifestació més punyent de les dificultats per assolir la unanimitat interna que aquests republicans consideraven imprescindible pel bon èxit de l'empresa colonial espanyola. (182)

També seran aquests mateixos sectors els darrers en adonar-se de la irreversibilitat dels episodis a les colònies i de la necessitat de cercar una sortida definitiva que passés per l'abandó de l'exercici de la sobirania sobre aquells pobles.

Encara l'any 1898, les principals manifestacions d'abandonisme provenen, amb quasi total exclusivitat, dels federals. Abans d'entrar a considerar-les, cal dir que entenem per abandonisme aquelles actituds favorables a l'abandó de la posició de domini, favorables a la Independència d'aquelles terres, al final, fins i tot, sense

excessives preocupacions per com fer-ho.

Les primeres manifestacions a la premsa republicana d'aquest caràcter provenen de París. El redactor de "La Campaña", Luís Bonafoux deia pel gener del 1898 que compartia amb Pi i Margall els trets fonamentals de la seva alternativa al problema:

"Así como creí con el Sr. Pi y Margall que debió darse la autonomía cuando fué a Cuba el general Martínez Campos, creo con el mismo pensador que lo más conveniente y patriótico, en las actuales circunstancias, sería dar la independencia de Cuba y hacer benéficos tratados de comercio con Máximo Gómez."

Deia Bonafou que, amb habilitat, àdhuc seria plantejable l'autonomia. Sobretot si se sabia explotar la por dels blancs cubans als negres de la mateixa nacionalitat. (183)

A Catalunya aquesta posició, en forma de campanya abandonista, apareix cap a l'abril del mateix any 1898. El dia 2, Odó Martí, federal, proposa dues alternatives: una solució de l'estil de l'aplicada per Gran Bretanya amb el Canadà, o la independència. Però el que no es pot fer, diu, és continuar gastant homes i diners en un conflicte sense alternatives:

"Ahorremos vidas y millones que tanta falta hacen á nuestra despoblada y empobrecida España. Y aunque sea tratar directamente con los jefes de la insurrección cubana bajo la base de una verdadera autonomía, como la establecida en el dominio inglés del Canadá y hasta la independencia, si esto es necesario, terminemos la orgía de sangre, de miseria y de ruinas que ahoga á Cuba y á España."

"El Federal", de Sabadell, reclamarà directament la independència de Cuba, pactant la defensa d'uns interessos que la tancada política governamental està posant en perill

greument:

"Concedamos, pues la quieren, la independencia á los cubanos atentos á la razón de su causa; pero pactando bases que salven los intereses comprometidos por nuestros gobernantes, en su necio orgullo de oponer sus ideas conservadoras á las necesidades de reforma de aquel pueblo."

Uns dies més endavant el mateix Pi i Arsuaga passa a demanar la independència de Cuba directament. Això sí, intentant també pactar les millors condicions possibles: indemnitzacions i avantatges comercials. No s'acaben de donar compte que ha passat ja el moment de demanar possibles compensacions. Demanava, en darrer terme, que aquest pas es donés a través d'un plebiscit. (184)

Cal tenir present que tres dies abans de la publicació d'aquest darrer article, el 20 d'abril del 1898, els Estats Units havien llençat l'ultimàtum que pressuposava, de fet, l'entrada directa en el conflicte de la potència nord-americana.

Es a la premsa federal on trobem el rebuig més clar a la guerra amb els Estats Units. I, com a conseqüència els plantejaments més nítidament favorables a l'abandó de Cuba. Per a això comptaren amb les col.laboracions més variades, des d'homes marginals als partits, però coneguts pel seu radicalisme i vinculació amb medis llibertaris, com el periodista Ramon Sempau, fins a la figura central del partit, Pi i Margall, passant per un dels publicistes claus del partit a Catalunya, com era Joaquim Lluhi i Rissech.

Aquest posarà l'accent en remarcar la posició afllada que representa, encara pel juny del 1898, el partit

federal; era l'única força que planteja la sortida de Cuba i l'acabament immediat de la guerra. Al mateix temps rebutjarà la retòrica de l'honor nacional com a idea sustentadora dels partidaris del manteniment d'Espanya en el conflicte armat.

Respecte d'això deia:

"...el honor nacional ha consistido y consiste en traer la paz, en promover y fomentar el trabajo, en ilustrar y educar al pueblo, en organizar la libertad, en matar la tiranía del Estado, en establecer la justicia, en enmendar las leyes civiles y las injusticias sociales."

Oposava un projecte de reforma interior a la continuïtat de la guerra. No obstant, com hem dit, tenia clar el caràcter isolat de la proposta dels federals:

"La paz era y es todavía nuestra salvación. Y sin embargo, salvo el partido federal, no hay quién la pida. Cuando se haga en condiciones desastrosas, y se produzca el incendio de una lucha social, nos dará la razón todo el mundo, pero en vano, porque será tarde."(185)

La idea era que valia més fer concessions a Cuba i Filipines que esperar la vergonyant derrota. Aquesta posició aïllada portarà a la denúncia dels partits dinàstics, però també a l'enfrontament amb la dreta republicana.

La dreta, llavors organitzada en la Fusió Republicana i comptant amb una certa recuperació per a la vida política de Castelar, representada a Catalunya per "La Publicidad", atacava frontalment les posicions favorables a la pau immediata. Tant quan les sostenien els silvelistes com quan les defensaven els federals. (186)

L'alternativa de la pau immediata portaria a la guerra civil, tant a Cuba com, possiblement, a la metrò-

polí, car són molts els que no consentirien aquesta humiliació.

La resposta dels federals a aquesta acusació és contundent. És el mateix Lluhí qui deixa clar que sostenir la política de guerra, com ho està fent Castelar i els seus seguidors amb ell, encara el juliol del 1898, és sostenir una política dinàstica o fins i tot carlina. que no té cap fonament racional i que conduirà a la catàstrofe irremissiblement. (187)

Encara que no podem assegurar que com a partit el federalisme català manifestés el seu rebuig al conflicte colonial des d'un primer moment i amb la mateixa energia que en els mesos posteriors al març-abril del 1898, sí que queda clar que davant les mistificacions que la dreta republicana va difondre i mantenir al llarg de tot el conflicte, el federalisme va saber reaccionar, i seguint a Pi, que en això es va manifestar amb anterioritat al mateix partit, oposar-se a la continuïtat d'una guerra que no tenia cap sortida positiva per a l'Estat espanyol.

II.B.9. El racisme en el conflicte cubà.

Al llarg d'aquest capítol plana la idea de la utilització del racisme com un element vàlid de descrèdit de les insurreccions, o senzillament dels conflictes, que es presentaven davant l'administració espanyola. I, no només a Cuba. Ja hem citat algunes de les descripcions que la premsa republicana feia a Catalunya dels moros. El moro, en el cas de Cuba, és subs-

tituït pel negre i el mulato.

L'ús d'aquest argument havia estat efectiu per als interessos espanyols -del govern de l'Estat- en la seva lluita per defensar la presència colonial.

Els historiadors cubans Pérez i Sarracino, en analitzar conflictes militars anteriors a l'originat amb la insurrecció de l'any 1895, parlen de l'èxit obtingut amb aquesta tàctica:

"La presencia de los negros y mestizos como factor determinante en el proceso independentista, fue distorsionado por los españoles con el objetivo definido de cambiar el carácter de la guerra de liberación nacional y reducirla al plano racial. Con esta política pretendían restar pujanza a la insurrección, al sembrar el temor en los sectores sociales con ciertas simpatías hacia la independencia y promover las desavenencias entre blancos y negros. Otra vez revivían los prejuicios raciales basados en el temor al negro esgrimido años atrás."(188)

Per demostrar l'èxit aconseguit amb aquest plantejament només cal recordar un informe -recollit pels mateixos autors- fet per Juan Francisco Lamadriz, per encàrrec de l'Orde Maçònic del Sol. En aquest informe es diu que el fracàs de la Guerra Chiquita (1878) va tenir el seu origen en que la insurrecció fou conduïda per negres, i que les autoritats espanyoles ho van utilitzar agitant el fantasma d'una revolució de tipus haitià.

Pel març del 1895, quan Gómez i Martí es disposaven a passar a Cuba varen llençar un manifest del Partit Revolucionari Cubà, dirigit als cubans. En un dels seus paràgrafs intenten combatre aquesta utilització de la qüestió racial. I ho fan justament en els moments inicials de la nova i definitiva insurrecció:

"De otro temor quisiera acaso valerse hoy, so pretexto de prudencia, la cobardía; el temor insensato, y jamás en Cuba justificado, a la raza negra."

I ho intenta combatre fent referència a la tradició revolucionària en la qual la participació de gent de raça negra i mulatos desmenteix odis racials motivats per una etapa -l'esclavitud- que està essent oblidada per tots els cubans:

"La revolución, con su carga de mártires, y de guerreros subordinados y generosos, desmiente indignada, como desmiente la larga prueba de la emigración y de la tregua en la isla, la tacha de amenaza de la raza negra con que se quisiese inicualemente levantar, por los beneficiarios del régimen de España, el miedo a la revolución".(189)

El que resulta més interessant des de la perspectiva del nostre treball, és comprovar com l'assimilació de l'estratègia colonialista, per part d'amplis sectors del republicanisme català, comportà també la freqüent utilització de l'argument racista per desacreditar i intentar restar forces a l'exèrcit revolucionari cubà.

Antonio Maceo, un home que dins el mateix moviment independentista cubà haurà tingut dificultats per la seva condició racial, és l'objecte dels atacs més personalitzats. El popular dirigent era qualificat de "el mulato sin entrañas que tanta sangre ha hecho verter", la seva lluita guerrillera a la manigua era descrita en termes denigratoris, i en darrer terme, justificatius de les accions més dures de l'exèrcit espanyols:

"Maceo con sus hordas de negros y mulatos incendió y taló los campos y los poblados de la Isla de Cuba, macheteando sin compasión á cuantas gentes encontraba á su paso."

A vegades, ni tan sols era necessari intentar descriure amb horror suposades accions d'aquest dirigent guerriller. Senzillament es descriuen els combats com lluites contra Maceo "y sus negradas", i quedava sobrentès que la ferocitat i la crueltat havien estat presents en l'enfrontament. (190)

El problema, és clar, no era Maceo. Eren els negres. El que passa és que aquest patriota cubà simbolitzava la presència d'amplis sectors populars cubans -i entre ells, lògicament, negres i mulatos- en la direcció militar de la darrera insurrecció anti-espanyola.

Les referències no personalitzades en Maceo, també són habituals. De fet, des dels començaments del conflicte i quan s'intenta identificar els ambients promotors del conflicte, "La Publicidad" -que és sens dubte el mitjà que utilitza d'una manera més conscient l'argument racial- els identifica amb els negres: "promovida por unos cuantos degenerados y unos miles de negros". Els blancs "degenerats" -no se sap si per independentistes o per lluitar al costat dels negres- són pocs. La massa rebel l'aporta la raça negra.

"La Campana de Gràcia" reproduïx retrats, el 23 de març del 1895, dels que considera promotors i dirigents de la insurrecció cubana: tots són negres excepte un que sembla mulato. La imatge que així es creava entre les classes populars catalanes era clara.

Els primers passos els han donat "los clubs de negros", egoistes i primaris "que buscan el desquite de la esclavitud en el separatismo, sin democracia". (191)

És a dir, no només com a espanyols, sinó com a

demòcrates, els republicans tenien arguments per oposar-se a l'acció política i militar que conduïa cap a l'alliberament de Cuba. Els negres, no se sabia quin tipus de règim podien establir, però els republicans estaven segurs que no podia ser un sistema liberal. Si això volia dir aliar-se a la península amb els sectors polítics més reaccionaris, no hi feia res:

"En Cuba hay que triunfar cueste lo que cueste. Una vergüenza sería que unos miles de negros y mulatos se posesionaran de aquel rico florón, por discusiones en la península. Y todo el que no piense así no es español ni mucho menos republicano."(192)

El racisme, en darrera instància, va servir també per justificar la política d'extermini menada per Weyler, quan aquesta aixecava dubtes, no ja sobre el seu èxit en el domini de la insurrecció militar, sinó pel que fa a l'estat en què deixaria Cuba. L'argument era ben senzill. Aquesta política militar podia acabar amb la rebel·lió, i si no ho podia fer, com a mínim deixaria als negres una herència impresentable.(193)

L'estratègia republicana passava, per últim, per posar en relleu les problemàtiques racials dins el camp insurrecte. Presentant-les com una font de reticències i suspicàcies que no podien més que beneficiar els interessos espanyols. Això es feia encara que a vegades es caigués en evidents manipulacions, com quan es volia atribuir a José Martí algunes d'aquestes reserves cap als negres i mulatos:

"Quien conoce al hombre, no duda de lo que decía un periódico de Madrid acerca de la indiferencia con que Martí ha aceptado el concurso de los bandidos y de las sociedades de negros, que ansían la guerra por la venganza más que por la libertad."

L'historiador cubà Sergio Aguirre -estudiós de la figura de José Martí- ha posat de manifest els orígens profunds, no ja de l'antiesclavisme, sinó també del contundent antiracisme que presidiren l'acció i el pensament del revolucionari cubà. (194)

La informació de "La Publicidad" no per falsa deixava de tenir el seu efecte dins la lògica d'intentar el descrèdit i la divisió dels cubans. Lògica creada pels homes de la Restauració, però assimilada amb escreix pels republicans més moderats, més conservadors, de Catalunya.

II.C. El republicanisme i la dona.

Alguns aspectes de la concepció política i social que tenien els republicans catalans a les darreries del segle passat es poden estudiar més pels silencis, pels buits, que no pas per les reiterades declaracions públiques en escrits o mítings.

El cas de la visió que els republicans tenien del paper de la dona, n'és un.

En fer una revisió dels textos claus de la història del moviment republicà fets pels mateixos republicans d'aleshores -Pi i Margall, Rodríguez Solís, Gómez Chaix, per exemple- ens adonem que enlloc trobem referències a un paper actiu de la dona en la vida política. Com a mínim pel que fa a la vessant més directa i important d'aquesta.

I, és així perquè la dona no és considerada com un subjecte de la història, de l'acció política o de la vida social. Els republicans entenen que la dona acompanya l'home per la vida; i el que convé, en tot cas, és que no el destorbi en el camí que aquest pot emprendre per tal de millorar les condicions de vida del conjunt de la societat.

Tanmateix els republicans organitzaren, al llarg de la dècada dels noranta, alguns actes que tingueren la dona com el seu centre d'interès. Per exemple, pel febrer del 1890, la conferència de Gabriel Vidal al Centre Federal, de Sants, sobre els avantatges de la civilització per a la dona; o, la conferència que va tenir lloc l'abril del 1893 al Cercle d'Unió Republicana del

districte de la Universitat, a càrrec d'Emilio Garriga, i amb un títol interrogatiu: "¿Es conveniente se preocupe la mujer de los asuntos políticos? Concepto en que puede y debe verificarlo". Aquest és l'interrogant cabdal per al moviment republicà. A aquest darrer acte, segons el "Diario Republicano de Barcelona", hi assistiren unes tres-centes dones. És realment difícil escatir la certesa d'aquesta dada, però no podem deixar de dir que la receptivitat no devia ésser gaire important per part de les dones barcelonines i, en tot cas, la xifra ens sembla excessiva. (195)

El que és cert és que els republicans catalans mantenien una idea clara al respecte. La dona no podia participar en la vida política o social de manera activa.

Segons "La Campana de Gràcia":

"La dona, avants que tot, ha de ser esposa y ha de ser mare."

La dona és l'eix vertebrador d'una unitat familiar que, per als republicans, és fonamental per a la correcta articulació de la societat. Tot el que la separi d'aquestes tasques concretes altera la vida social en una direcció no desitjada. A més, es pregunten com podria intervenir amb eficàcia en les dures lluites polítiques i socials, si, com recull el mateix setmanari,

"En lo cor de la dona tot ha de ser amor, suavitat, delicadesa." (196)

La dona tenia un altre paper a fer. Adhuc les propagandistes femenines queien en el mateix parany. Conxa Sala, cridava, l'any 1902, des d'un òrgan republicà de Manresa, a les dones a lluitar per la llibertat i la

dignitat de les dones. Però acabava dient una manera de fer-ho que no trencava amb el paper subordinat d'aquestes respecte dels homes, sinó que la mantenia ben lligada als papers tradicionals dins la família:

"Hagamos causa común con nuestros hermanos los hombres, y en vez de intimidarles, en vez de abatirles con nuestras súplicas y nues (sic) llantos, hijos del egoísmo, alen-témosles, hagámonos fuertes é invencibles á su lado, y en la lucha nuestras palabras dulces y cariñosas sirvan para dulcificar sus sufrimientos y darles fuerzas para luchar por nuestro bien y por las generaciones del por-venir."

La dona havia, en conseqüència, de canviar d'actitud a la llar. Afrontar amb resignació, i fins i tot entusiasme, les dificultats que la lluita de l'home pogués portar a la família, entenent que, en darrera instància, l'home menava el seu combat amb la intenció de portar tothom a un món millor, en el qual s'aconseguiria la igualtat de drets per part de la dona. (197)

En realitat durant aquests anys la dona continuà, en la pràctica, mantenint un paper clarament secundari, marginal, en els moviments progressistes. I, no tant per pròpia iniciativa, o millor dit, manca d'iniciativa, com per l'expressa voluntat dels homes republicans de que això continués essent així, dins dels partits republicans o dins de la maçoneria, i també dins les societats de resistència obreres.

A vegades sortia algun posicionament públic favorable a la consideració de la dona com "una persona ética y jurídica íntegra, con todos los deberes, con todos los derechos, con la libertad, las fuerzas y la responsabilidad que son inherentes de la naturaleza humana". Veus aïllades que reconeixien el dret de la dona a ser

lliure -tant com l'home- en l'exercici dels seus drets. Veus que feien responsable de la "irresponsabilitat social" de la dona al propi home que la menystenien.

Però eren veus aïllades. La majoria del republicanisme català, que era clarament un republicanisme masculí, estava segur que la participació política de la dona comportaria un increment de la bel.ligerància de les forces reaccionàries i de l'Església. La majoria compartien les opinions d'un republicà que s'ocultava darrera el pseudònim de POLIBIO:

"Rara vez la mujer se pronuncia en favor de la libertad de los pueblos, y por esta causa son pocas las heroínas, las mártires, las que han dado su sangre, su vida toda contra los privilegios y contra la tiranía, excitando á la lucha en este sentido."

En canvi sempre han intentat bloquejar els progressos:

"La política con faldas es funestísima, serie de extravíos, de catástrofes, de iniquidades, y crímenes de todas clases".

Els liberals han d'anar en compte i educar la dona, però no facilitar el seu accés a la vida política en les actuals circumstàncies.

Que algunes dones volien trencar amb aquest concepte es pot il.lustrar amb l'intent de creació d'organitzacions pròpies; encara que, convé aclarir, es crearen més aviat dins l'espai socio-polític llibertari, i de la plataforma cultural conjunta que suposaven, aleshores les societats lliurepensadores.

La primera és l'Agrupació de Treballadores de Barcelona, de clara influència anarquista i amb voluntat sindical; aspecte, aquest darrer, que es desprèn de la

crida que efectuaren en un primer moment:

" Mujeres!- Trabajadoras de todos los oficios-
Compañera: para tratar de nuestras pésimas
condiciones de trabajo y de la organización
de los oficios propios de la mujer, se os in-
vita á una reunión pública que se celebrará
el domingo 26, á las tres de la tarde en pun-
to, en el Teatro del Circo Barcelonés, c/ Mont-
serrat.- Obreras: por la asociación podremos
contrarrestar la codicia patronal que nos con-
dena á la más vergonzosa miseria y continuos
sufrimientos."

Aquesta iniciativa sembla haver sortit d'una reunió de dones de tots els oficis que va tenir lloc la primera quizenada d'abril del 1891, dins la campanya prèvia de preparació del 1er. de maig. La reunió fou presidida per Teresa Claramunt.

Està clar que aquesta organització no comptava amb la presència republicana en els seus rengles. Però la importància sindical de l'associació farà que aquests s'hi interessin.

Una societat que, d'entrada, havia aconseguit organitzar seccions de sastresses, modistes, sabateres i d'oficis diversos, que es permetia criticar amb duresa l'acció sindical reformista de les Tres Classes de Vapor, que parlava de profunditzar en l'organització de les treballadores partint d'assemblees parcials d'ofici i d'excloure tota direcció i representació d'homes, era un fenomen prou nou per desvetllar interessos i inquietuds. (198)

De fet la Societat, domiciliada al carrer Ferlandina, n. 20, i que de seguida passarà a denominar-se Societat Autònoma de Dones de Barcelona, veurà passar pels seus actes dones procedents del lliurepensament i

del republicanisme: Amàlia Domingo Soler i Àngels López de Ayala, per exemple. Aquesta última explicarà, en una d'aquestes vetllades, a començaments del 1892, perquè era republicana, originant una controvèrsia amb Teresa Claramunt que es definí com a atea i anarquista tot explicant-ne el perquè. (199)

La mateixa López de Ayala serà la principal impulsora de la segona entitat que ens permet assegurar que entre les dones republicanes i/o lliurepensadores hi havia qui volia trencar amb la posició secundària, dependent de la dona.

En efecte, la mateixa Àngels López de Ayala, lliurepensadora i maçona, que l'any 1892 va anar a la presó per uns articles denunciats que havien estat publicats al setmanari "La Nueva Cotorra", o que l'any 1893, aprofitant un banquet del partit republicà progressista presidit per Sol i Ortega i Asencio Vega per demanar

"se igualasen los derechos de la mujer á los del hombre."

feia, el febrer del 1898, una crida a totes les dones barcelonines per tal que s'apuntessin a les llistes de la Societat Progressiva Femenina.

Aquesta entitat prou fosca i breu, podem assegurar que es trobava dins l'àrea d'influència del republicanisme, i no pas del moviment llibertari. (200)

Algunes d'aquestes propagandistes femenines intervingueren, a títol individual, amb articles, conferències o discursos en un sentit obertament polític i republicà.

Quan apareix la Unió Republicana, de l'any 1893,

López de Ayala, posarà en relleu la importància definitiva que pot tenir per a la modificació del sistema polític vigent.

En aquell context polític, participarà en un míting a Sant Martí de Provençals en els nous centres de caràcter unitari i profetitzarà que la dolenta actuació de Sagasta aproximarà l'adveniment de la República.

López de Ayala, acompanyada per Amèlia de la Torre, intervindrà, al costat de dirigents republicans en festes escolars; a vegades acompanyades per dirigents anarquistes -com la mateixa Teresa Claramunt- estaran presents en esdeveniments polítics importants per a la vida ciutadana -com els conflictes universitaris de l'any 1893. (201)

No podem, però, arribar-no a considerar com la concreció d'una decidida participació de les dones catalanes en la vida política, com tampoc com una comprensió real per part de les forces republicanes del paper que les dones podien i havien de jugar en una política progressiva d'amplis objectius.

Es tracta d'una activitat gens menyspreable però fruit, més aviat, de la iniciativa d'un nucli il·lustrat, no gaire representatiu de la condició social de la dona catalana en finalitzar el vuit-cents.

Aquestes mateixes dones se n'adonaven, i per això ocupaven bona part de les seves energies en una activitat principal: el foment de l'educació, de la instrucció de la dona. I, es pot dir, que amb això tornaven a sintonitzar amb una de les preocupacions centrals del republicanisme.

Quan una dona de militància llibertària -Teresa Mañé- deia:

"Pueblo liberal, demócrata y republicano; ¿quieres gozar pronto, segura y perfecta esa república? democratiza á la mujer, á la niña, que será la esposa y madre de los republicanos conscientes, ó de lo contrario, tardarás en poseer seguro tu ideal."

estava insistint en la necessitat d'instruir la dona per fer-la capaç d'assumir els seus drets socials amb un clar contingut progressista. (202)

En aquest terreny de la instrucció les dones republicanes intervingueren sovint en actes i conferències, i escrigueren molts articles. El punt central de totes aquestes manifestacions era la reiteració en exaltar l'educació com a instrument d'emancipació humana i femenina; però, insistien també en la conveniència que l'ensenyament, perquè resultés autènticament alliberador, estigués fora del control eclesiàstic. En aquest sentit concreten la seva proposta en la defensa de l'ensenyament laic i, a voltes, denunciaven directament l'ensenyament dut a terme per ordes religiosos. (203)

Aquestes propostes, alguns cops, es concretaven. D'una banda amb intervencions contundents en les festes de clausura de curs en institucions escolars sorgides en medis lliurepensadors, republicans o laicistes.

Altres vegades, fora d'entitats escolars, societats com la Progressiva Femenina creaven comissions encarregades de contactar amb altres societats i centres liberals, amb la finalitat d'organitzar un míting de dones contra els abusos -no concretats- dels ordes religiosos que es dedicaven a l'ensenyament.

Més esporàdicament aquest interès per l'ensenyament porta a iniciatives d'educació de la dona de les quals no podem valorar-ne la transcendència, per bé que podem suposar que tingueren un ressò més aviat escàs: el col·legi Foment de la instrucció lliure, de la Ronda de Sant Pau 31, va fer saber que totes les dones associades a la Societat Autònoma de Dones, de Barcelona, podien, l'any 1892, assistir gratuïtament a les seves classes nocturnes. (204)

Partint de la mateixa idea que les feia impulsar tota mena d'actes relacionats amb l'ensenyament, el nucli de dones que girava al voltant de Lòpez de Ayala, Palmira de Bruno, Belén Sárraga de Ferrero i les anarquistes Teresa Claramunt i Teresa Mañé, tingueren una destacada participació en actes de tipus lliurepensador. El lliurepensament esdevenia alhora un camí d'instrucció i d'emancipació de la tutela religiosa que sobre la dona havia tingut l'Església catòlica.

No cal dir que aquesta activitat va afavorir la integració de les perspectives d'emancipació de la dona en aquest marc complex que eren els moviments populars a les darreries del segle passat. Les seves intervencions acompanyaven a les de federals com Tirso Ortubia o Cristobal Litrán, o a les d'anarquistes com Lorenzo, Gurri o Llunas.

Fins i tot arribaren a convocar-se actes lliurepensadors estrictament femenins, encara que la pràctica majoritària era la dels actes conjunts, presidits, això sí, per homes. Adhuc tenim constància de l'existència d'un Grup femení lliurepensador català, que al costat de

Associació Progressiva Femenina, serà una de les entitats signants de la convocatòria de manifestació, a Barcelona, per la revisió del procés de Montjuic, el febrer de l'any 1898. (205)

Serà aquest mateix aspecte de combat contra la submissió de la dona als valors del catolicisme el que portarà a l'elaboració de l'única obra destacada que sortirà en els ambients republicans a finals del segle passat. A banda de l'obra de Cristobal Litrán a què ens referim, només podem assenyalar una de Rodríguez Solís ressenyada per "La Autonomía", l'any 1898, com un treball que permetia fer una anàlisi crítica de la situació de la dona en el món de l'època. Tanmateix, en els medis republicans catalans, l'obra clau serà la de Litrán. Aquesta obra -La Mujer en el Cristianismo- és el resultat d'una àmplia tasca prèvia de divulgació feta pel mateix autor. Efectivament, ja uns anys abans del 1892 -data de publicació de l'obra per la biblioteca de "La Tramontana", dirigida per Lluís Litrán, aprofitant cicles de conferències lliurepensadores i vetllades federals, havia deixat clar que ja des de la Bíblia, el cristianisme estigmatitzà la dona fent-la autora responsable del pecat original. Des d'aquell moment inicial en la configuració de la religió catòlica, del cristianisme, la valoració de la dona per aquest no ha canviat de manera substancial.

La publicació del pamflet serà un intent de sistematització de tota la tasca propagandística menada anteriorment en aquest sentit. (206)

L'obra comptà amb un substanciós treball prelimi-

nar d'unes quinze planes a càrrec d'Odón de Buen. Un treball escrit per complir el compromís "que gustoso contraje con Litrán y con Llunas". De Buen, des de l'autoritat que procedeix de la seva posició com a científic, manifesta, inicialment, la gravetat dels problemes de la dona, superiors a les de l'explotat per antonomàsia: l'obrer.

"Sufre el obrero la tiránica imposición del capital monopolizado por la ignorancia ó por el egoísmo, sufre las imposiciones de Gobiernos autoritarios, es aun súbdito en vez de ser átomo de autoridad social, pero sus vejámenes no tienen punto de comparación con aquellos de que la mujer es víctima."

D'aquesta situació de submissió no es podrà alliberar la dona autònomament. De Buen comparteix la idea que la dona ha de facilitar la lluita a l'obrer que treballa per la transformació de la societat. I, ho completa de la manera següent:

"Pero entiendan también los obreros que su campaña será incompleta y además egoísta, si no luchan por redimir á la mujer con más urgencia y más energía, si cabe, que por la propia redención."

Quina és la raó d'aquesta incapacitat de la dona per esdevenir protagonista del seu propi alliberament?

En paraules de de Buen, que la dona té unes característiques de menor capacitat -s'entén que en tots els ordres- i, sobretot, una més gran tendència a la degeneració; una degeneració que s'explica per la influència de l'educació religiosa.

Quan la dona s'eduqui "no bajo la pesada losa de los convencionalismo tradicionales, sino con la amplia

base que, inspirada en la Ciencia positiva, la pedagogía moderna pone en práctica" aquesta situació de la dona començarà a modificar-se.

Aquest problema de l'educació, i d'altres mesures legals imprescindibles, no poden ésser aplicades en el vigent sistema polític i social. Els homes s'han d'encarregar de canviar-lo, i llavors:

"En el Estado, con cuya racional organización los socialistas intentamos remediar las desigualdades del presente, teniendo por norma el cumplimiento de la Justicia en la sociedad humana, la mujer recobrará la individualidad á que tiene derecho; en la República, que se considera como el medio en que la transformación social ha de realizarse de un modo sólido, el problema de la educación de la mujer será de los resueltos en primer término;..."(207)

De Buen expressa, doncs, les idees que corrien dins dels ambients republicans, no aportava elements substancialment diferents.

El treball de Litrán té una idea central: la posició disminuïda de la dona en societat té el seu origen en el concepte que el cristianisme ha elaborat de la dona. I, curiosament, essent un dels aspectes més vells de l'organització de la societat, no ha canviat malgrat els variats i abundants processos revolucionaris que ha contemplat la humanitat al llarg de la seva història:

"... en nuestros días, cuando han pasado por la humanidad tantas y tan fecundas revoluciones tendiendo á establecer un estado mejor de justicia y de igualdad, subsiste aun la influencia del funesto preconcepto cristiano contra la mujer, que á tan bajo nivel social y(208) jurídicamente la coloca con respecto al hombre."

Les receptes de Litran coincideixen amb les assenyalades pels mateixos nuclis de dones esmentats anteriorment: la instrucció i el lliurepensament.

El mateix conflicte amb l'Església era l'argument més important per explicar l'actitud favorable dels republicans davant del tema del divorci. Cal tenir en compte que molts republicans, conservadors socialment parlant, es mostraven fervents partidaris d'una institució familiar molt sòlida i protegida. Però, fins aquest sector conservador, davant les pressions eclesials en contra del divorci reaccionaven defesnant-lo com un dret, l'aplicació del qual ells desitjaven fos la menor possible. (209)

L'últim aspecte de la política republicana respecte de la dona és el del paper d'aquesta en el món del treball. En aquest aspecte recordem que els programes dels partits republicans recollien la regulació del treball de les dones i els nens com un objectiu més en l'àmbit sòcio-laboral.

Les raons per aquest interès són dues: la necessitat de moralitzar el món del treball, assegurant d'aquesta manera la preservació de l'entitat familiar tan important dins la mentalitat social republicana, és la primera.

L'altra s'inscriu dins la valoració sotmesa de la dona respecte de l'home: s'entén, sovint, la regulació del treball femení, com una limitació de les possibilitats laborals d'aquesta -horaris, ocupacions,..- per tal com l'ocupació massiva de mà d'obra femenina treia llocs de treball als homes, als caps de família, als encarregats primers del sosteniment d'aquesta.

Aquesta defensa de la reglamentació del treball de les dones serà, també, una eina en el combat ideolò-

gic contra la dreta política i econòmica, que es resistia a qualsevol iniciativa legisladora en el món laboral, per entendre-le's limitadores de les llibertats del mercat de treball.

També en aquest terreny -el món laboral- estava present en el moment de buscar raons als seus plantejaments, el conflicte amb l'Església. S'arriba a dir que tan sols la implantació de la República portaria a compensar millor el treball de la dona, perquè aquella eliminaria els ordes religiosos que eren la competència més dura de la mà d'obra femenina, amb la realització de treballs a molt baix preu, degut a l'inexistent o reduït cost de la mà d'obra que s'utilitzava en els convents. (210)

La immensa majoria de cops quan es parlava de la dona en relació al món laboral es feia implícitament o explícita referint-se a l'activitat fabril (tèxtil) o comercial. La incorporació de la dona a d'altres sectors de la vida laboral i professional era tan limitada, quan no inexistent, que feia que els republicans no es manifestessin. Tanmateix algunes vegades deixaven anar sense embuts la idea que en tenien tot comentant notícies d'altres països.

Així, per exemple, parlaven de l'extensió de l'exercici de l'advocacia i la medicina entre les dones dels Estats Units, però per posar l'interès en l'anècdota-que pretenien desqualificadora d'aquesta incorporació al món del treball- i en valoracions negatives de la psicologia de la dona.

"Eso, naturalmente, ofrece sus ventajas. Una discusión entre damas toma vuelos agresivos y personales mucho más fácilmente que cuando el debate tiene lugar entre hombres solos. Las señoras son más nerviosas, más impresionables, menos dueñas de su voluntad."

L'anècdota és el cas d'un enfrontament entre dues advocadesses a Louisville que s'ataquen físicament dalt l'estrada en el curs d'un judici:

"Al salir éstas del Palacio de Justicia con el pelo desecho, los trajes medio destrozados y las caras surcadas por elocuentísimos arañazos, el público las tributó una cariñosa ovación."

(211)

Paternalisme i descrèdit es barregen un cop més.

En general els republicans no tindran una especial preocupació pel problema de la dona, o per afinar gaire les seves propostes quan es veieren impel.lits a fer-les.

No sempre, malgrat tot, la responsabilitat fou exclusivament d'ells. Tinguem present que el moviment organitzat de les dones era pràcticament inexistent a Espanya, i que, també les referències del que passava fora de l'Estat espanyol amb la lluita de les dones pels seus drets, havien de conèixer-les les dones catalanes interessades, a través de la premsa llibertària o republicana, i que les poques destacades dirigents d'altres països que arribaren a Catalunya, varen fer xerrades als centres republicans.

Aquests, com en el cas de la xerrada de la socialista Paula Mink al Centre Federalista, el 1892, acolliren l'afirmació pública de posicions ben diverses de les que podien sostenir ells mateixos. I ho feren en tant que s'adonaven de l'entitat que podia tenir la qüestió en el futur, encara que tenien molt clara l'escassa transcendència política del problema a la Catalunya dels noranta.

(212)

III. Republicanisme i obrerisme.

És aquest un apartat clau en el present treball, car creiem que ens permetrà avançar en la comprensió de les formes en què s'articulaven les classes populars i les organitzacions polítiques que en els anys 90 es declaraven republicanes. Articulació que, com veurem, resulta prou complexa al mateix temps que molt verificable i clara. Complexa en tant que són aquests anys l'escenari temporal del pas cap a les transformacions de fons en les formulacions polítiques de la classe obrera i de la resta de sectors populars. És l'època dels primers de maig, de la lluita reivindicativa per les vuit hores.

Però, és també evident que els partits republicans seran encara instruments amb els quals pot comptar, amb relativa facilitat, la classe obrera en defensa de les seves reivindicacions més immediates i, fins i tot, d'algunes de les seves propostes estratègiques de transformació de la societat en benefici de les classes populars.

Hem dividit aquest apartat per parlar successivament dels espais de contacte, comuns als republicans i als obrers; del suport a les reivindicacions dels obrers industrials i les actituds adoptades davant conflictes entre el capital i el treball; de les solidaritats creades amb la lluita dels treballadors del camp i del concepte de socialisme i de la valoració feta dels diferents corrents obreristes des dels rengles republicans, i, per fi, de les alternatives donades a la qüestió social des de les organitzacions del republicanisme

català i la seva repercussió en els medis obreristes.

III.A. Els àmbits comuns: les entitats corals, els ateneus, les societats de resistència i els cercles obrers.

Els punts de contacte eren molt variats. I això era així perquè, d'entrada, és la vida mateixa la que posa en contacte republicans i obrers. Hi ha bastants obrers enquadrats en les files del republicanisme català. Però, més enllà encara, els republicans, o la immensa majoria d'ells, pertanyien socialment a sectors socials que eren classe obrera o a sectors que convivien i compartien dificultats i esperances amb la naixent classe obrera. No és estrany trobar que la premsa republicana, sobretot la federal, utilitzi el terme classes treballadores per a designar els seus components, els sectors socials que fornien, majoritàriament, els centres dels partits. I feien servir aquest terme car era molt més ampli que el de classe obrera, i els permetia designar amb més exactitud la realitat: artesans, treballadors assalariats de petits tallers -oficials, aprendents,..-, camperols sense terra o amb petites propietats, composaven aquesta base social que encara mantenia, sindicalment parlant, les societats de resistència a cada ofici, i que políticament optava, quan ho feia, pels republicans abans que per opcions com la que representava el partit socialista.

Les referències a aquesta connexió anunciada són presents a la premsa. A vegades de forma subtil, tot

parlant dels "elementos" que integraven els partits republicans:

"Al partido federal, sus elementos y su historia le obligan a convertir la propiedad individual en colectiva.."

D'altres insistint en la idea d'una vida comuna, com ho feia un federal amb aquestes paraules:

"...siendo como somos obreros y desliziéndose como se desliza nuestra vida entre tal clase, conocemos sus necesidades, sus tendencias y los puntos de argumentación que tienen para justificar sus aspiraciones."(1)

Sempre, però, trobem al costat de referències a la vida comuna, paraules i frases que revelen un cert distanciament. Són "sus aspiraciones", les assumides pel partit federal. De fet això reforça la nostra idea que, com a mínim els publicistes republicans, se situaven per damunt. Viuen enmig dels obrers i fan amb ells causa comuna, però no són exactament el mateix, i en tenen consciència.

Era lògic, en conseqüència, que proliferessin les reflexions de caràcter paternalista respecte de la classe obrera en els medis republicans. Bon exemple en són les dues que reproduïm a continuació. La primera correspon a nuclis federalistes i gira al voltant de la necessitat que els obrers s'incorporin a la vida política a través del partit federal:

"Los trabajadores, á quienes siempre con especialísimo cariño ha mirado nuestro partido, han de ver, si es que ciegos no son, una salvadora áncora á que asirse para salir de su condición precaria, en las inversiones que en el orden político, y en el social y económico, figuran en el programa federal, y constituyen el credo de nuestra iglesia."

La segona reflexió correspon a la declaració de prin-

cipis d'una de les experiències de premsa republicana unitària, del "Diario Republicano de Barcelona". Després de dir que no oblidaran els interessos de la classe obrera, a la qual qualifiquen de "núcleo de las sociedades modernas", escriuran:

"Las clases productoras, los nobles hijos del trabajo, los que amasan nuestro pan, los que abren las entrañas de la tierra para proporcionarnos el sustento con el sudor de sus frentes, los que junto á la fragua y el yunque consumen su existencia para proporcionarnos comodidades, todos esos desheredados de la fortuna á quienes se paga con un puñado de ochavos y un poco de lástima, merecen la atención del legislador y el estudio del publicista.

No seríamos republicanos, no seríamos hijos del pueblo, no seríamos justos ni lógicos, sí al defender el progreso y el bien de la patria olvidásemos á los que sufren, á los que más contribuyen, á los que más necesitan reformas, libertades, derechos, moralidad y justicia."

L'article continua parlant llargament de la classe obrera i de les seves condicions materials d'existència. I acaba conclouent que l'interès dels republicans per la sort del proletariat té el seu origen en que:

"Son nuestros hermanos, tienen nuestra misma carne; tienen como nosotros madres cariñosas, esposas honradas, hijos inocentes y padres ancianos."(2)

El to d'aquest segon text ens podria reforçar en la idea que l'extracció social dels republicans era tal vegada popular, però no obrera en sentit estricte.

El mateix mes, i en el mateix diari on surt publicat l'anterior, apareix un nou article en el qual es dirà que, si bé els militants obrers d'orientació llibertària acostumen a condemnar la República, en el fons simpatitzen amb ella i amb els seus defensors per "nuestra condición -diu el diari- de proletarios acaso".(3)

És a dir, en un mateix periòdic apareixen declaracions protectores envers una realitat social que apareix com aliena i, tanmateix, d'altres que reforcen la idea d'una experiència social idèntica entre els obrers anarquistes i republicans.

De fet creiem que aquesta és una expressió de la contradicció que patia el republicanisme català pel seu caràcter interclassista, amb un clar component obrer que compartia els ideals polítics amb uns determinats sectors de la petita burgesia liberal i de sectors professionals i de l'aristocràcia obrera. Que aquests adoptessin un to paternal no pot resultar gens estrany; que els primers intentessin posar de manifest els punts d'identitat amb la classe obrera en el seu conjunt encara ens ho resulta molt menys.

No entrarem aquí més a fons respecte de la composició social dels nuclis republicans per tal com hem fet una petita aproximació en els apèndixs.

Els contactes es concretaven en un seguit d'institucions comunes. Des de la societat coral fins a la societat obrera de resistència passant per l'Ateneu i tota mena de cercles. També es manifestaven per mitjà d'una premsa que entrava a les sales de reunió de tots aquests centres. Es trasllufa, en darrer terme, en l'existència d'unes tradicions comunes.

Podem començar parlant de les societats corals.

L'associacionisme musical de la classe obrera catalana tenia ja una llarga tradició l'any 1890, quan ens el trobem dividit en dues associacions que es reclamaven, alhora, hereves de l'obra de Clavé: l'Associació dels Cors de Clavé i l'Euterpense. El dirigent federal Vallès i Ri-

bot protagonitzarà un intent, no reeixit, de mediació tendent a la unificació de les dues entitats.

El dia 2 d'abril d'aquell any, al domicili personal de Vallès i Ribot es reuneixen 32 o 34 societats corals que pertanyien a les dues associacions corals. Aquesta reunió tindrà per resultat un borrador de bases d'unió i una comissió mixta per tirar-ho endavant.

El dia 27 d'abril va tenir lloc, al local del Centre del Ram d'Ebenisteria, del carrer Aurora n. 12, l'Assemblea general de Cors de Catalunya. La presidència recaurà en el promotor de tot el procés: Vallès i Ribot.

Més endavant es constatarà que la unió no s'ha aconseguit, però, malgrat tot, la influència de Vallès quedarà a cobert.⁽⁴⁾

No fou Vallès i Ribot l'única personalitat republicana que tingué una vinculació molt directa amb les societats corals de caràcter popular i obrer.

A l'assemblea general de l'Associació de Cors de Clavé que tingué lloc el 19 de juliol de l'any 1891 hi hagué una clara protesta contra les prohibicions que patien les societats adherides a l'associació per actuar i incloure en els seus repertoris peces de Clavé. Hi ha un dirigent republicà que s'ofereix per defensar jurídicament l'Associació i a qui la Junta directiva d'aquesta li cedeix la presidència de l'assemblea: Joan Salas Anton.

Davant l'oferiment de Salas "propuso la Junta un voto de gracias al Sr. Salas Anton, el cual le fué otorgado con verdadero entusiasmo por los reunidos".

Les gestions tiren endavant, i en el mes de setembre l'associació plantejarà una reclamació per tal d'obtenir el dret a la lliure interpretació de les composicions del

seu fundador. El seu advocat en aquestes gestions serà Salas Anton.⁽⁵⁾

Les relacions amb prohoms del republicanisme català no sempre giraven al voltant de gestions relacionades amb la vida interna de les societats corals. Moltes vegades eren actes d'homenatge a determinades personalitats. Només amb un exemple creiem poder-ho aclarir. L'any 1897, pel mes de maig, Odón de Buen organitzà una expedició franco-espanyola a Mallorca per tal de realitzar un seguit d'estudis. El viatge tingué uns característiques turisticocientífiques, i va rebre l'homenatge de l'Orfeó Republicà Balear -membre de l'Associació dels Cors de Clavé-, en forma de serenata i brindis variats.⁽⁶⁾

No era el fonamental el contacte de les entitats corals amb les personalitats republicanes. Aquests contactes només són l'expressió puntual d'una relació profunda i diària que ja provenia del mateix moment en què Clavé inicià la seva tasca.

En aquesta dècada dels noranta en trobem força referències. Per una banda es pot veure la col.laboració de Corals en actes d'inauguració, a banquets i homenatges organitzats per centres republicans: la coral Alba, de Barcelona, participà en la inauguració, l'any 1892, del Cercle Federal de l'Institut (Baixa de Sant Pere), amb un programa que incloïa composicions de clara tradició republicana: "La Fraternidad" i "La Marsellesa" (a veus soles), i "Glòria a Espanya" "Las Galas del Cinca" i "Los nets dels Almogàvers" (amb orquestra). I, el Cor Republicà de Balaguer intervingué en un míting de Fusió republicana en aquesta localitat, davant de més de mil persones, l'any 1899.⁽⁷⁾

L'altre aspecte important seria constatar l'existència de societats corals de caràcter estrictament republicà. Podem assenyalar les següents:

Eco republicano, de Reus (1898)

Coro Federal, de Barcelona (1894, 1897)

Coro Republicano Balaguerense, (1897)

Societats corals del centres federals de Reus (1892)
i de Girona (1894).

Hi havia també l'esmentat Orfeó Republicà Balear, a Palma, i entitats corals federals de Saragossa adherides a l'Associació de Cors de Clavé.

D'altra banda es poden veure casos de societats que, si bé la seva denominació no ens permet assegurar la seva vinculació orgànica amb els partits republicans, sabem que compartien local amb centres republicans, com és el cas de la societat coral La Unió, de Barcelona, que es traslladà, el 1897, al domicili del centre republicà de la plaça de Tetuan.

Creiem, doncs, que tot i conservar la seva independència, les societats corals, o com a mínim un bon nombre d'elles, eren un centre actiu de participació d'importants sectors de les classes populars i que el seu interior era lloc de trobada en el qual els republicans deien la seva i tenien un paper destacat a l'hora de configurar els punts de referència polítics i socials d'aquests sectors socials en els anys 1890.⁽⁸⁾

Un altre aspecte de la qüestió el representaven els ateneus obrers.

Aquests eren majoritàriament "neutres" -seguint la terminologia emprada per Pere Solà en el seu treball; és

a dir, institucions neutres políticament i guanyats als valors i les creences del reformisme burgès. (9)

De fet eren institucions ben vistes per amplis sectors polítics del mateix sistema de la Restauració, però que els republicans també valoraran molt positivament i intentaran influir-hi de diverses maneres. Donat el seu caràcter era lògic que fos el centre i la dreta republicanes els sectors més interessats en aquest tipus d'ateneus; no obstant, també és cert que a nivell local, i no tant a Barcelona com a d'altres viles i pobles, els federals veieren en aquests ateneus unes plataformes de progrés per a tots els sectors populars políticament avançats.

Al llarg d'aquest anys noranta, els ateneus dels quals apareixen referències a la premsa republicana són els següents:

Ateneu Obrer de Barcelona
 Ateneu Obrer de Badalona
 Ateneu Obrer d'Hostafrancs
 Ateneu Obrer de Sant Martí de Provençals
 Ateneu Obrer de Sant Andreu de Palomar
 Ateneu Obrer de la Vila de Gràcia
 Ateneu Obrer d'Igualada
 Ateneu Obrer de Manresa
 Nou Ateneu Obrer Manresà
 Ateneu Obrer del Vendrel
 Ateneu Obrer de Vilafranca del Penedès.

En general tots els republicans compartien la idea que l'educació, la millor instrucció, podia portar els obrers i els seus fills a la seva emancipació sense alterar els grans trets característics del sistema socio-econòmic, i era per això que no dubtaven de demanar als organismes públics que facilitessin la vida dels ateneus a través de subvencions.

Els federals manresans es dirigien als obrers amb mo-

tiu de l'inici de curs a l'Ateneu, l'any 1887, en els següents termes:

"El día que vuestras inteligencias se hayan desarrollado por el estudio, habreis vencido en todos terrenos."

L'any 1890, els federals Lluhí, Bo i Tapioles, participen en el lliurament de premis per l'acabament del curs a l'Ateneu Igualadí de la Classe Obrera. A la revista de l'Ateneu Obrer de Badalona apareixen textos com el poema titulat "La instrucció és la llibertat", que enmig de referències clarament republicanes, insisteix en la idea de l'educació i la instrucció com a camí d'alliberament per a les classes populars. A la premsa republicana dels Afores podem trobar defenses de les escoles dels ateneus davant d'atacs d'origen moltes vegades imprecís, i reproduccions de treballs llegits per professors d'aquestes institucions sobre la importància de la instrucció i l'educació i comunicats sol·licitant col·laboracions en les seves tasques.⁽¹⁰⁾

Els ateneus, per la seva banda, recollien amb escreix aquesta idea de l'educació, i l'expressaven moltes vegades en uns termes molt propers a les visions més conservadores i tradicionalistes de la societat, i per tant més allunyades del pensament progressista. Malgrat tot, tampoc podem assegurar que la idea republicana de les relacions familiars i socials fos, en molts casos, gaire allunyada de la visió que presenten aquests versos, dedicats als alumnes distingits i publicats a la revista de l'Ateneu Obrer manresà, que, com veurem, és una entitat amb una forta presència republicana:

"Está el curso en sus principios,
y hay que repartir el tiempo
Entre mis amados libros
Y mi tan amada escuela.

Me levanto tempranito
Y en tanto me visto, rezo:
Dóile á mi ropa cepillo;
Mi cara y manos aseo

Voy en busca de mis padres
Autores de mi existencia:
Saludo y beso sus manos;
Recibo el Paternal beso.

Ese beso mi alma alienta,
Y por él veo el camino.
Por el cual el niño llega
Desde el padre hasta Dios mismo.

Y repaso las lecciones
De anterior noche aprendidas,
Que sabidas sin errores,
Sin errores cada día

Me dan derecho á la nota
Cierta, de sobresaliente:
Pues mi maestro no ignora
Que por qué estudio, es que aprendo

Marcho á clase derecho,
Sin detenerme en las calles
Que cruzo, con otros niños
Que el hacerlo es censurable

Llego á la escuela y saludo
A mis dignos profesores:
Y á mi obligación acudo
Fiel á mis obligaciones

Y al salir yá de la escuela
En correcta compostura,
A mi casa alegre vuelvo
Sin temer a riña alguna

Si mis padres el permiso
me dán, para expansionarme,
Un rato con mis amigos
Jugando con ellos paso

Así me siento estimado
De todos; de mis maestros,
De mis muy amados padres
Y hasta de mis compañeros

Y cuando ha acabado el curso,
Yo á exámenes me presento;
Y entre aplausos y entre hurras
Recojo mi primer premio." (11)

No es pot dir que els rodolins no recolleixin tots els tòpics d'una educació integradora i inhibidora de les temptacions d'enfrontar-se a l'organització social amb es-

perit crític. És clar que molts republicans no pretenien anar més enllà de certes transformacions polítiques.

Tornant a les relacions dels ateneus amb el republicanisme, el de Barcelona tindrà en els medis d'expressió possibilista una àmplia i comprensiva acollida. Aquest ateneu obrer, que funcionava amb subvencions de la Diputació provincial, de l'Ajuntament i de l'Estat, i de les matrícules dels seus alumnes, era, per a "La Publicidad" una "entidad important á la que no hemos de tributar elogios porque es considerada y respetada por todas las corporaciones y vecinos de Barcelona", i diu això per justificar el suport donat a la demanda de l'ateneu a l'Ajuntament d'uns terrenys a la Ronda de Sant Antoni per aixecar un edifici que permetés de donar classes a tots aquells que ho desitgessin.⁽¹²⁾

Lògicament aquesta vinculació a les institucions del sistema polític vigent comportava unes servituds que, si bé no eren jutjades críticament pels possibilistes, sí que seran denunciades des de l'esquerra federal. Aquesta, sense invalidar globalment la tasca de l'Ateneu, atacarà decididament alguns dels seus membres quan aquests es varen destacar més en el seu servilisme.

El setembre del 1890 deia "La Avanzada":

"El Ateneo Obrero de esta ciudad, lugar donde no faltan trabajadores conservadores, de esos que acuden á Palacio y que forman el cuerpo coreográfico en las fiestas cortesanas, ha tomado el acuerdo de nombrar socio honorario al Gobernador de la provincia Sr. González Solesio."

Això es produïa en el moment en què a la muntanya catalana es vivia una greu crisi i una forta repressió oficial contra l'agitació obrera. Per això acabava el setmanari federal dient que

"La solidaridad con los obreros de Manresa no consiente ese acuerdo."

En general la premsa possibilista no tenia cap inconvenient en remarcar l'aspecte institucional dels ateneus. Ben al contrari, ho feia servir per convertir-se en la gran defensora dels Ateneus: per fer de mitjancera davant les autoritats en demanar ajudes econòmiques per aquells.

Un exemple ho pot il·lustrar: el juliol del 1894 "La Publicidad" feia una descripció entusiàstica de les activitats de l'Ateneu Obrer de Badalona, en concret de la tasca d'instrucció de l'obrer i dels seus fills. Un cop acabada la descripció, i fonamentant-se en ella, passava a demanar a l'Ajuntament de Badalona un increment en la subvenció que aquest ja facilitava a l'Ateneu.

Altres vegades les gestions eren més concretes i a més alt nivell. L'any 1886 un periòdic republicà de Sant Martí de Provençals donava la notícia que gràcies a la intervenció del diputat republicà a Corts, Rafael María de Labra, l'Ateneu Obrer de Sant Andreu de Palomar havia obtingut, del Ministeri de Foment, una biblioteca.⁽¹⁴⁾

El que també trobem de forma sovintejada són les cròniques periodístiques dels actes inaugurals i de clausura de curs d'aquests ateneus. Cròniques que insisteixen en el caràcter instructiu i recreatiu dels ateneus i que remarquen la presència d'autoritats militars, i de càrrecs polítics de l'administració al costat de diputats o ex-diputats provincials o a Corts, de les més diverses opcions partidàries. En el cas de l'Ateneu Obrer d'Hostafrancs varen ser-hi presents un delegat del capità general, polítics dinàstics com Planas i Casals, el governador civil de la província, i republicans com Àvila i Junoy en la seva

qualitat de regidor de l'Ajuntament i diputat a Corts respectivament. (15)

Les imbricacions republicans-ateneus obrers s'observen també en fets puntuals.

Pel febrer del 1887 els federals feren una festa a Vilafranca del Penedès, i entre d'altres activitats varen fer una vetllada a l'Ateneu obrer de la localitat, amb la participació de Vallès i Ribot, Viñas i Pagès i Purtella. Els federals foren convidats per la junta de l'Ateneu, i en l'acte participà també J. Roig i Minguet, federal, en nom de l'Ateneu Obrer del Vendrell.

L'any 1895 Vidal i Valenciano va tenir una participació destacada en una reunió de delegats de societats obreres de Catalunya, entre les quals destacaven els Ateneus de l'Hospitalet, Badalona, Les Corts, Roda, Sants, Sant Joan Despí, Mataró, Gràcia, Vilafranca, Igualada i Manresa.

D'altres vegades eren republicans gairebé anònims els qui participaren en conferències i intervencions sobre aspectes de la vida política o, mot més sovint encara, tractant temes de lliurepensament o anticlericalisme. (16)

El darrer aspecte que mostra la influència republicana en el si dels Ateneus obrers és la premsa. Els òrgans republicans tenien entrada, al costat de periòdics liberals i d'anarquistes, en els ateneus. Això reflecteix el vessant ideològic en el qual es movien les lectures dels obrers dels respectius ateneus. I, cal dir que ens allunya lleugerament de la visió de l'ateneisme obrer com a estrictament reformista. (17)

A la "Revista del Ateneo Obrero Manresano" hi havia una relació mensual de la premsa amb la qual feia intercan-

vi i que es podia trobar en els seus locals a disposició dels socis de l'entitat.

Relaciones les publicacions estrictament republicanes:

Barcelona: "La Publicidad", "La Avanzada", "El Federalista"
 Mataró: "El Nuevo Ideal".
 Manresa: "La Fraternidad", "La Montaña".
 Figueres: "La República", "El Republicano".
 València: "La Bandera Federal".
 Madrid: "El Motín".
 Palma: "La Voz del Pueblo"
 Jaén: "El Eco Republicano", "El Progreso Republicano".

Però és que, a més, hi havia altres publicacions de caràcter maçó o lliurepensador molt properes al republicanisme polític: "Las dominicales del librepensamiento", "La Luz", "El alicantino masón", i, d'altres publicacions d'ateneus i societats obreres d'inspiració republicana. (18)

No és, la republicana, tota la premsa que es rebia. Ara bé, dins la premsa estrictament política és la que té una presència més destacada, numèricament parlant.

Continuant amb aquest atenu manresà, de la revista del qual hem fet un buidatge que ens sembla significatiu, voldríem destacar algunes informacions que confirmen algunes de les idees expressades en les ratlles anteriors per a tots els ateneus en general.

Hi ha entre els seus col.laboradors importants homes del republicanisme local. Fius i Palà -íntimament unit a l'Ateneu i futur alcalde de la ciutat- animava els obrers manresans a participar en les seves activitats:

"Es pues hoy día el Ateneo la institución más perfecta de todas cuantas han existido para albergar en su seno á la clase obrera. Sustituir la holganza por el trabajo, la ignorancia por la instrucción, el vicio por la virtud, el despotismo por la libertad y el ódio por el amor, es la obra más colosal y sublime del presente siglo, confiando en gran part a los ateneos y que ha de reportar beneficios morales y materia-

les de consideración a la clase proletaria.
(...)

El Ateneo os marca la senda que debe conducirnos á la victoria."

El mateix Fius farà una conferència al mateix Ateneu amb un títol llarguíssim que contemplava aspectes molt diversos dels interessos del públic assistent:

"Del progreso económico-Riqueza, utilidad y valor- De la población -Ley de Malthus -Balmes -Ley de la oferta y de la demanda -La división del trabajo según Adam Smith."

També Emili Junoy, el diputat a Corts per la circumscripció, féu més d'una visita a l'Ateneu. Pel febrer del 1893 en féu una, i en l'ús de la paraula

"y sin hablar absolutamente nada de política, ni menos de la cuestión electoral, y solamente de lo que conviene á los intereses de la sociedad aludida, hizo un elogio de las clases obreras declarándose partidario de su instrucción y educación, y poniéndose á disposición de todos los socios para trabajar juntos en favor de la prosperidad del Ateneo y de la Revista que se publica."

Altres com José Martrús, republicà progressista, no dubtaran d'utilitzar les planes de la revista de l'Ateneu per cridar a la lluita conjunta per la república, la democràcia i el progrés. (19)

També hi col·laboraran les primeres firmes del republicanisme hispànic, com Pi i Margall qui a més de ser nomenat soci d'honor enviarà per a la seva publicació articles parlant de la qüestió social i d'altres que tendeixen a fomentar les inquietuds polítiques dels obrers ateneïstes, i que segurament no feien més que compensar l'efecte d'altres en els quals es podia llegir que "la política debe pertenecer de derecho al desocupado", al que viu de rendes i no té altre cosa en què pensar. (20)

Amb menor intensitat veiem les firmes d'Emilio Castelar, en articles de caràcter literari, i d'Odón de Buen

defensant l'1 de maig, i el fet de parar de treballar en aquesta data amb les paraules següents:

"La fiesta del trabajo ha de dedicarse á dignificar al trabajador, á impulsar las corrientes sociales hacia la sanción práctica del derecho á la vida, á obtener las concesiones precisas para que á esta caduca organización social, sustituya la equitativa é igualitaria que pide el progreso, que demanda la triste condición del obrero."(21)

En fi, també recordar que, com succeïa amb la premsa, els polítics republicans han de veure's presentats al costat dels Segismundo Moret i altres liberals més o menys reformistes pel que feia a la qüestió social.

Al costat de les associacions corals i dels ateneus obrers, les societats de resistència, les federacions d'ofici i els cercles obrers completaven el panorama associatiu de les classes populars catalanes de finals del segle passat. També els republicans, com a obrers, hi eren presents, i a vegades jugant un paper destacat. D'altra banda es repeteix en aquest cas el fet d'una premsa republicana que tenia una entrada destacada en aquestes societats, una premsa que no deixava de recollir les activitats d'aquestes mateixes societats obreres.

Pel que fa a les societats d'ofici hauríem de destacar dos aspectes.

Les referències concretes a militants republicans que eren presents en les societats obreres se centren bàsicament entre els tipògrafs i sastres, també entre els dependents de comerç.

Entre els tipògrafs trobem la presència de l'impresor de Sallent, Josep Ollé i Margarit. Ja apareix a la llista de socis de la Societat d'Obrers Tipògrafs de Barcelona, l'any 1884. L'any 1895 signa la instància adreçada

al Govern Civil de la província per tal de donar a co-
nèixer la Junta de Govern de l'Ateneu Sallentí de la Unió
Republicana.

La societat obrera citada tenia més aviat un to lli-
bertari, amb la presència d'homes com Llunas, Esteve, Ca-
nibell, Pellicer i Lorenzo, i estava clarament oposada a
la Societat Tipogràfica de Barcelona, controlada pels so-
cialistes -Toribio Reoyo i García Quejido al front. La
presència de republicans en els rengles de la societat
d'obriers tipògrafs posa de manifest una major proximitat
amb la tradició societària llibertària o purament obre-
rista que a la socialista marxista.

La proximitat ens ve reafirmada per altres fets. A
la societat d'obriers es rep, al costat de la premsa anar-
quista -"La Tramontana", "Los desheredados",...- premsa
federal o, des del lliurepensament, pròxima a sectors
republicans. També ho és el fet que autors republicans
-com Cristobal Litrán o Ubaldo R. Quiñones- donessin obres
seves per a la Biblioteca de la societat. O que l'òrgan
de premsa de la societat publicqués, l'any 1886, una nota
necrològica d'Everisto Ullastre -l'impressor republicà-
dient que fou un "dueño impresor que merecía á sus opera-
rios el dictado de amigo".⁽²²⁾

En tot cas quan l'any 1890 hi hagué l'intent de su-
perar la divisió existent en l'ofici a través de la crea-
ció de la Societat d'Impressors de Barcelona, la premsa
republicana, sobretot la federal, se'n fa ressò i condem-
narà els socialistes Reoyo i Quejido als quals acusarà
de boicotejar la unitat i d'intentar la continuïtat de la
Societat tipogràfica. Segons "La Avanzada", alguns obrers
federal varen oposar-se al retorn a la desunió. Aprofita

el periòdic per "reprobar la abominable conducta de los apóstoles del partido obrero".

El 16 de juny del 1899 es constituirà amb voluntat unitària la Societat de l'Art d'Imprimir de Barcelona. En el seu primer butlletí parlarà de l'amarga experiència de divisions anteriors. Degut a això la societat

"en el poco tiempo que lleva de existencia, ha procurado mantenerse en un justo medio, para respetar así todos los ideales, y poder entregarse por completo y con el auxilio de todos al fin por que ha sido creada."

(23)

Aquests fins són la unitat i la dignificació obrera.

Pel que fa als sastres, el novembre del 1890 trobem, en un míting de "cortadores sastres", la participació com a orador d'un republicà federal; Josep Puig. Home que intervingué, també, en el míting celebrat pels sastres -organitzats a la societat El Arte de Sastrería- amb motiu del 1er de maig de l'any 1892; míting realitzat al marge dels actes anarquistes i socialistes, i que tingué com escenari el local del Centre Federalista, al carrer de Portaferriassa. (24)

També el Cercle de la Joventut Mercantil, que agrupava els dependents de comerç, comptà amb la col.laboració i participació activa de republicans en les seves activitats. Des de conferències com la pronunciada el 25 de maig del 1889 per Eusebi Passarell -republicà possibilista- sobre la "Filosofía de la Contabilidad", fins a vincles molt més directes: Bo i Singla, militant de l'esquerra federal, serà el director, des de setembre del 1890, del "Boletín del Círculo de la Juventud Mercantil", l'òrgan d'expressió de l'entitat. (25)

Veiem altres exemples de la presència de republicans dins les societats obreres:

Pedro Arrufat, federal de la vila de Gràcia, signava el 30 de setembre i l'1 d'octubre de 1895, respectivament, el reglament i una instància -acompanyatòria en la presentació d'aquell davant el Govern Civil de Barcelona- com a Secretari de la Societat cooperativa de teixidors a mà, de Gràcia.

Menna Manau, republicà federal, era, l'any 1890, el president de la Unió Local d'Obrers Associats de Sabadell.

"La Avanzada", el 14 d'agost del 1890, deixava constància que havia rebut els estatuts del Centro de oficiales confiteros y pasteleros, els quals considera força liberals. Parla de l'associació, del seu govern, de les classes d'ensenyament..., i conclou:

"La Nueva sociedad aludida es una de las más activas en sus trabajos de emancipación del proletariado."(26)

Es aquesta una forma de relació amb les societats obreres que no podem oblidar. Les dificultats per localitzar individualment els republicans que formaven part de les societats de resistència, cooperatives, etc., són prou evidents, a no ser que tinguessin, dins d'aquestes societats un paper dirigent, alhora que fossin republicans destacats. Però el que sí podem trobar són moltes referències com l'anterior. Les societats obreres que es constitueixen de nou, o que tenen reunions i assemblees, troben en la premsa republicana un mitjà per a arribar al públic.

Ja hem vist els intercanvis amb els ateneus obrers que tenia la premsa republicana. Passa el mateix amb altres tipus de societats obreres. La Confederació de Maquinistes i Fogoners del Ferrocarrils d'Espanya, que tenia la seva seu a Sant Martí de Provençals, mantenia correspondèn-

cia amb "La Consecuencia" i "Las Afueras de Barcelona", a Sant Martí; "La República" i "El Federalista", de Barcelona, i "La Montaña", de Manresa. I no és un cas aïllat. Ramon Casteràs, ha posat en relleu, recuperant informacions del Centre Industrial de Catalunya, com "La Publicidad" era un diari ben vist pels obrers de les Tres Clases de Vapor i, en general, com "un periódico que leían con gusto las clases obreras moderadas y las clases artesanas amantes del progreso."(27)

El darrer àmbit comú entre obrers i republicans són els cercles que tenien tant els uns com els altres. Eren llocs on sovint es produïen controvèrsies ideològiques que deixaven veure els continguts de fons de les posicions ideològiques més diverses.

Pel començament de l'any 1890 va tenir una notable activitat l'anomenat Cercle Lliure d'Obrers de Sabadell. Es commemorà la rebaixa de set hores de treball per setmana obtinguda el 22 de febrer del 1873, amb l'assistència de Lluhí i Rissech i Bo i Singla. Pel març es va efectuar una altra vetllada. En la qual participaren els ja esmentats federals, més Menna Manau, Manuel Muntané i Josep Fayné. Aquest darrer, etiquetat com anarquista

"Criticó acremente la política y los partidos políticos, pretendiendo que nada pueden ofrecer á las clases trabajadoras, á las cuales aconsejó que se apartaran absolutamente de todo lo que no fuese su unión para los fines de revolución social y de emancipación de la tutela del capital que los esclaviza."

En Manuel Muntané atacà durament la propietat privada tant dels mitjans de producció com dels de distribució de la riquesa.

Pel to, doncs, els federals s'havien ficat en un acte

bastant radical. Amb un clar component anarquista i, per tant, contrària als partits polítics. Malgrat tot hem de considerar que l'esquerra federal, clarament obrerista, a la qual pertanyien els federals no rebutjarà mai els contactes amb obrers llibertaris, que consideren membres d'un mateix tronc social i polític, del qual també formen part els federals. Les intervencions de Lluhí -que considera justes les reivindicacions obreres- i de Bo, ens mostren la capacitat de sintonitzar amb l'acte i amb l'auditori.

Bo i Singla va centrar-se en dos aspectes fàcilment identificables pels sectors llibertaris:

"Combatió el militarismo considerándolo como funesto y perjudicial por estar al lado de instituciones caducas y frente á las aspiraciones populares. Tuvo también frases de censura para el clero, enemigo declarado de la libertad(...)"

Antimilitarisme i anticlericalisme podien convertir-se en el nexa ideològic d'amplis i variats sectors de les classes populars catalanes. La intervenció de Bo, d'altra banda, acaba amb una referència prou genèrica per acontentar tot l'auditori:

"Enalteció las doctrinas genuinamente progresivas, y recomendo á los obreros la unión para el logro de los fines que han menester para redimirse de la opresora tutela del capital."(28)

Altres vegades eren els obrers els qui s'expressaven aprofitant el marc físic d'entitats republicanes, com quan el local del Centre de la Unió Republicana, de Sant Andreu, es va fer una reunió d'obrers de tots els arts i oficis de la localitat, presidits pel president del Comitè Socialista de la localitat, i amb la presència de Quejido i Iglesias. També el cercle republicà de Sant An-

dreu és utilitzat per una reunió dels obrers, en vaga, de la companyia de Ferrocarrils del Nord. Reunió que dirigirà el president de l'Ateneu Obrer de Sant Andreu, i conegut republicà, Llorenç Porrera. O, com en el cas de la celebració de l'11 de febrer a Manresa, l'any 1896. Allà, entre cent deu comensals presidits per Fius i Palà, entre membres dels partits republicans nacional i centralista, hi havia "comisiones de obreros y republicanos de Suria y Castellgalí". A l'hora dels brindis, Joan Genestà -obrer- brindà per l'emancipació del proletariat, després de dir que a vegades els republicans havien enganyat els obrers; però que es necessitaven mútuament. Va demanar que a través dels republicans poguessin accedir alguns obrers al govern municipal.

En el resum final, fet per Fius i Palà, aquest fa referència a les paraules de Genestà i s'enceta un petit diàleg amb aquest, no mancat d'una certa voluntat de marcar la postura de suport condicionat a la correcta actuació dels republicans, per part de l'obrer citat.

Altres obrers, d'una fidelitat molt més incondicional al republicanisme, intervenien sovint en mítings i banquets, però no acostumaven a fer-ho amb criteris gaire originals. Porrera era un d'aquests. Centralitsa, parlava sovint en públic, en català i "con un sentido práctico admirable, dada su calidad de obrero", i les seves paraules acostumaven a plantejar una sola idea:

"Dijo que solo la República puede traer el bienestar á la clase obrera."(29)

En definitiva, els espais de contacte entre republicans i obrers eren força nombrosos i abarcaven aspectes ben diversos de la vida social: activitat societatària, cercles

i casinos, ateneus i activitats instructives i educatives, societats corals. A més hi ha tot un món, tractat en un altre apartat d'aquest treball, que no podem oblidar i que també contribuïa a crear uns espais comuns per a elaborar una visió del món comuna a la major part dels sectors populars catalans: les societats lliurepensadores, les lògies maçòniques, etc.

III.B. Els republicans davant els problemes concrets de la classe obrera.

En aquest apartat plantejarem tres qüestions que ens semblen importants. En primer lloc parlarem de les reaccions del republicanisme català davant l'aparició d'una jornada de lluita de la classe obrera per un objectiu comú: la jornada laboral de vuit hores. Després tractarem de les posicions adoptades per les diverses forces davant dels conflictes laborals que esclataven per qüestions salarials, d'horaris i de defensa del lloc de treball. En darrer terme parlarem de la postura adoptada davant el procés de Montjuïc. La nostra intenció serà donar a conèixer les respostes -amb totes les vacil·lacions que es vulguin observar- que els republicans oferien a la classe obrera, als treballadors quans aquests s'enfrontaven a qüestions concretes. Resultarà que no sempre els republicans varen mantenir alguns dels principis que en les discussions teòriques varen arribar a mantenir. Tot i així, i com a característica primera, no podem deixar d'observar una "simpatia" -més o menys intensa, segons el cas- per les posicions mantingudes pels obrers en el decurs dels conflictes.

III.B.1. Els republicans i el 1er de maig.

L'aparició del fenomen del 1er de maig com a jornada de lluita del proletariat pels seus drets és vista pels republicans amb diferències importants. Cal considerar, en primer lloc, que s'observa una reacció inicial que, po-

dem considerar, s'extén al voltant dels 1ers de maig dels anys 1890, 1891 i 1892. D'ençà del 1893 l'actitud serà tota una altra; més tranquil·la, en general. També és necessari indicar que dels sectors més obreristes als més conservadors i burgesos hi ha matisos importants.

En primer lloc cal dir que el primer de maig de l'any 1890 és observat amb temor mal dissimulat per determinats republicans. La vaga que es desencadenen i la repressió dels aparells coercitius de l'Estat crea un temor accentuat entre les classes mitges a Catalunya. Classes mitges i petita burgesia que caracteritzaven socialment el republicanisme conservador. No és estrany, doncs, que la premsa republicana tendís a cridar els obrers a allunyar-se de radicalismes i a encarrilar els seus esforços en la vida política, al costat dels partits republicans, per assolir objectius més realistes.

I, el que resulta més interessant és observar que la mateixa esquerra federal participa en part d'aquesta opinió, i la plasma en cridar els obrers a participar a les manifestacions convocades, però també a defugir la possibilitat d'anar a la vaga. En concret defensaven les propostes del societarisme reformista i del socialisme marxista.

"La Avanzada" ho expressà d'aquesta manera:

"Nosotros, guiados por el interés que nos ha inspirado siempre la clase obrera, creemos que esta hubiera obrado muy cuerdamente aprovechando la benevolencia con que nuestras autoridades habían acogido su proyecto de manifestación para hacer de una manera solemne una pública exhibición de fuerzas, disolviéndose después pacíficamente y volviendo á reanudar sus trabajos. Mucho hubiera ganado en concepto de todos con semejante acto de sensatez y cordura, y tiempo le habría sobrado para arreglar después directamente con sus patronos las pretensiones que creyesen del caso formular, sin que el Estado tuviese que inmiscuirse en ella más que con carácter de mediador."(30)